

K 66.961
3

აჭაბაგის ასსრ სახელმწიფო მუზეუმი

ი. ს. ნაბიერიძის მოგონებანი

თურქების მიერ სამხრეთ საქართველოში
გოგო-ბიჭების მოტაცებისა და
ტყვეებით ვაჭრობის შესახებ

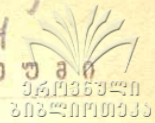
ხუსეინ ახვლედიანის
კომენტარიებით

აჭაბაგის ასსრ სახელმწიფო გამომცემლობა

ბ ა თ უ მ ი

1948

9 (47.922)
5-404

აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის
ქართული
ზიზლიონი

ი. ს. ნაბიარიძის მოგონებანი

თურქების მიერ სამხრეთ საქართველოში
გოგო-ბიჭების მოტაცებისა და ტყვეებით
ვაჭრობის შესახებ

1966-961
3

560-
B-5.095

ხუსეინ ახვლედიანი
კომენტარებით

1928-2000
თბილისი

ქართლის ასსტ სასულმწიფოთ კართმეფნლთმა
გ ა თ უ მ ი
1948

რედაქტორი

აკად. ნ. ბერძენიშვილი

381/27 შვ. 2012. 32.

რ ე ლ ე ქ ზ ო რ ი ს ე კ ა ნ

ნებიერიძის მოგონება ერთი იმ იშვიათ ძეგლთაგანია, რომელიც აჭარის წარსულის შესახებ ცნობებს შეიცავს.

ისტორიული ბელუჯულმართობით, XVI-XVIII საუკუნეებში ბარბაროსულმა ოსმალეთმა საქართველოს მისტაცა მისი საუკეთესო ნაწილი, სამხრეთ-დასავლეთი საქართველო, და იქ უკულტურობა დანერგა: ოსმალთა ხელში ქართული მოსახლეობის კულტურული დონე არა თუ არ ამოღლდა, მან მთელი საფეხურით უკან დაიხია. გაქრა საქართველოს ამ ნაწილში ქართული მწიგნობრობა, ხოლო მის მაგივრი არა შემოახულა რა, იოანე და ექვთიმე ათონელებისა, შოთა რუსთაველისა და აბუსერიძე ტბელის ქვეყანა უწიგნურობის სიბნელემ მიოცვა. ამით აიხსნება, რომ ოსმალეთის ხელში მოხვედრილი ქართული ქვეყნების შესახებ ჩვენ იმ ამბების თანამედროვე წერილობითი მასალა ქართულ ენაზე თითქმის არ მოგვებოვება.

ამიტომ ყოველი ახალი ცნობა, ყოველი ახალი წერილობითი დოკუმენტი საქართველოს ამ ნაწილის, კერძოდ, აჭარის შესახებ განსაკუთრებით ძვირფასია ქართული საისტორიო მეცნიერებისათვის. ჩვენ ვიცით, რომ ჩვენი მეცნიერების მუშაკნი ამ საქმეს ჯეროვან ყურადღებას აქცევენ და სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს შესახებ წერილობით მასალას, ქართულს თუ უცხოურს, აგროვებენ. ჩვენ სრული იმედი გვაქვს, რომ ასეთი შრომით თან და თან დაგროვდება საკმარისი ცნობები, რომლის ნიადაგზე შესაძლებელი იქნება ჩვენი მხარის იმ შავბნელი წარსულის ყოველმხრივი გაშუქება.

აჭარის სახელმწიფო მუზეუმის პირდაპირი მოვალეობის
მუშაობაში (აჭარის წარსულის შესასწავლად მასალების შეგრო-
ვება) საქმიანი მონაწილეობა მიიღოს. და ისიც შეძლების კვალო-
ბაზე მუშაობს ამ მიმართულებით.

ნებიერიძის მოგონებების გამოქვეყნება აჭარის სახელმწიფო
მუზეუმის პირველი მცირე წვლილია ამ დიდ საქმეში.

ქვემო, ზემოდ ანს საგოთხმ, გინა ნადკოვი მგუანიერი ბალი

(ნაყუვრთი იოვანა ნეზიერიძის მოგონებებიდან)

...ესოდენ ეკმოდეს თხზულებასა ამასა ჩემსა, რომელ ვარ მო-
წამე წინაშე თქვენსა, და განსაკუთრებით მწუთრთელი მემკვლ-
რეთა ძეთა ჩემთა, ჯერეთ მცირეთა წლოვანთა გაბრიელისა და
რაფაელისათა, და ასულისა ჩემისა გაიანესი; რომელთა ვამცნებ
სასტიკად, რათა დაიმარხონ გონებათა შინა თვსთა ყოველნი მოძ-
ლურებანი, სწავლანი და დარიგებანი ჩემნი, და მსცხოვრებდენ
სიმართლით და აღორძინდენ შიშსა შინა ღუთისასა, რამეთუ
ყოველი ბედნიერება სულიერად და ხორციელად მონიჭებულ
არს ღუთისა მიერ, და არა ძალითა თვსითა, სულიერად ამისთვის,
რათა არა შექსცოდონ ღმერთსა და არა განარისხონ გულის
წყრომად მისი, რომელიცა აღმოჰფხტრის სახლსა ვიდრე საფუძვე-
ლადმდე; ხოლო ხორციელად ამისთვის, რამეთუ უხვითა წყალობი-
თა ღუთისათა, აღივსების სახლი ყოვლითა სიკეთითა, აღორძინ-
დების სიმრავლითა და წარმატებითა დღითი დღედ; ხოლო ზო-
მიერებითი ცხოვრებად, უფროს საქებელ არს საზოგადოთა შინა,
ვიდრეა მდიდრული ცხოვრებად, ვითარცა მოკლება სიცოცხლი-
სა და დღეგრძელობისა, და გაოხრება სახლისა და ოჯახისა; (რომელ-
სა ზედა ჩემს საკუთარს ხელს ვაწერ ახალციხელი იოვანე სტეფა-
ნეს-ძე ნებერიძე). მაშინემის მაშის სახელი იყო ანტონაი, ნეზი-
ერაშვილი *), გამიგონია რომ ვალესა და დიდ-პამაჯს შუა ტყეშო
მტერობით ვალელებს რეცათუ შორეულად მოუტრებს მოუყ-
ლავსთ და იქ მარხია; დედნიემის სახელი იყო თერეზინე და ამის
მაშისა სახელი ანტონა ჯანათი, ანუ ჯანაშვილი; და ეს მარხია ზე-

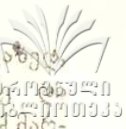
*) ჩამატებულია ტექსტის ხელით.

მო საყდრისა და ყუღლის *) შუა ადგილს გზის, ახლოს კახეთის
 სასაფლაოზედ, ეპიკონებ გარდაიცვალა იგი 1827-სა წელს¹⁸²⁷ მარტის
 თვის თვეში; ეამსა ექსტორიობისა ახალციხის კათოლიკეთა მღუღ-
 ელთა, რომელნიც სომეხების შევიზგიზებითა და დამტყრებითა
 კათოლიკის ერსა ზედა, სტამბოლის სულთან მაჰმუდმან გამოჰს-
 ცა უქაზი, დატყვევებად ყოველთა კათოლიკის მღუღელთა, თვისსა
 საბრძანებელსა შინა; და ახალციხის ფაშამან შესხნა იგინი ციხე-
 ში რავედენსამე თვეს (ორსა ანუ სამ თვეს) და არა ჰქონდათ ნე-
 ბაჲ დამარხუად მიცუალეებულთა; ამისთვისცა ჟანათ ანტონაჲ იგი
 დასაფლავდა ხალხთაგან ლოცვითა და ვედრებითა თვნიერ მღუღ-
 ლისა; ხოლო შემდგომად განთავისუფლებისა მათისა; შესრულდა
 ყოველი ეკლესიისა წესი და კანონი მისზედა: — ხოლო ოდესცა
 აღმოჩნდა მზაკურობითი იღუმალი ჰაზრი სომეხთა, რეცათუ სომ-
 ხის კათოლიკენი არიან სომეხთაგან მოქცეულნი, და რათამცა შე-
 ერთდნენ იგინი კვალად სომეხთა თანა; და რა განითქვა ამბავი
 ესე შეიწროებისა, პრომის წმიდა პაპი და ევროპიის კათოლიკეთა
 მეფენი, აღიძრენ ამა საგანსა ზედა, და წინააღუდგნენ სულთან
 მაჰმუდსა, რომელმაც ჰსცნა თვისი განუსჯელი შეცთომად და აღვი-
 რა წინაშე მათსა სინანული და სთხოვა მოტყვევით შენდობაჲ,
 რამეთუ იტყოდა იგი, ვითარმედ სომხის პატრიარქთა გარდამ(ი)-
 ბირეს მე დაქთამებითათ:

ადგილი ჟანათ ანტონას დამწვრის სახლისა, მდებარებს აწ
 ქვემო საყდრის შკოლის ახლოს ბირდაპირ რომ იყო დიდი სახ-
 ლები და ძალიად დარბაზი, სადაც ციხის მეჩეთისათვის თვთო
 წყვილი სანთლები ყოველ წლივ, სიგრძით ვიდრე ცხრა ადლამ-
 დე იქ ჩამოისხმოდა შესანთლე გულასებათ ხანუმათაჲს, ამავე
 სახლის მეზობლისაგან, თათრის ფაშისათვის; და ეს ადგილი უან-
 დერძა და შეჰსწირა მას ანტონის შეუღლემან იელოსაბეღმან (ელის-
 აფეჲმან) ქვემო წმიდა იოვანე ნათლისმცემელის საყდარს, და
 თვთონ მარხია ახალციხის გარეჲ სასაფლაოზე, და ეგრეთვე
 მარხია დედაჩემი თურეზია (თერეზინე). ჩემი ძმა მელქონაც, და
 ჩემი ორი წვრილი ვაყები კონსტანტინე და მიხაილ, რვა რვა
 თვისა გარდაცულილნი შაჰყულიანის ყანასთან დამარხულნი, თე-

*) აღბათ, — გულე — ფეოდალური კონკი.

რეზინას საფლავის ქვებზედ და კოსტანტინის ვერძის ქვეშე
 ოცდახუთი მანეთი მე დამიხარჯავს: მამაჩემის დედაც ელენე
 დედაჩემი მარიამიც, რომ იყო ზემო საყდრის მოლოზანი, იქ მარ-
 ხია, — მამაჩემი სტეფანე იქნება ახლა თითქმის ოთხმოცის წლი-
 სა, — და ჯერ ერთის წლისა არ ყოფილა (ძუძუმწოვარი), რომ იმი-
 სი მამა ანტონაა (პაპაჩემი) პამაჯის დელეში მოუყლავსთ ჩვენს
 შორეულ მონათესავეებს, თხუთმეტისა ანუ ოცი ყურუშის ვალი-
 სათვს: ხოლო ბიძაჩემი ჯანათ პეტრეა დამრჩეალა შავს ზღვაში;

აწ ყოვლად მოწყალეო ღმერთო! გევედრები თქალთცრემ-
 ლოვანი ჩემის ცოდვილის პირითა, ულხინე მათ ღმერთო, ულხი-
 ნე, და ნუ თანა წარსწყმედ უსჯულოებათა შინა მათთა, შეიწყა-
 ლენ სულნი მათნი და დაუმკვდრე საუკუნო განსვენებაა, რამეთუ
 მრავალ არს მოწყალეება შენი ეგე ვითართა უბედურად გარდა-
 ცტალეებულთა სულთა ზედა, ამინ.

ხოლო ბიძა იგი ჩემი ჯანათ პეტრეა იყო დაქორწინებული
 ივლიტელი ძუძუნას ქალზე მარიამზედ; და ახალციხე რუსმან და-
 იპყრა 15-ს აგვისტოსა (მარიაობათ) 1828-სა წელსა. მაშინ ციხეში იყო
 ნაჩალნიკად გვართ ბებუთოვი, სომეხი, რომელმანც მზატრობით
 განსცა ახალციხე აჭარის აჰმად ფაშასა, რომელიც დაესხა თავისის
 აჭარის ჯარით ხორციელისა ანუ ყველიერის კვირაში თებერვლის
 წინა დღეებში 1829-ს წელსა ახალციხეს, მოაოხრა ქალაქი, წარს-
 ტყვევნა ვიდრე ოც სულადმდე, და მრავალნიცა მოჰკლეს ახალცი-
 ხისა მცხოვრებთაგანნი ციხის წინათ ყოფილს მეჩითში, სადაც ში-
 შისა გამო შეკრებულ იყვნენ, რამეთუ ციხის კარები იყო დახ-
 შულ და დაკეტილ, და აღკრძალულ იყო შესვლად მუნ; ხოლო
 ხალხი როდესაც იყო დიდს საცოდავობაში, რამეთუ დაღადება
 მათი აღიწეოდა ზეცამდისინ, მაშინ შებრალებითა ციხის კედლე-
 ბიდამ თოჯის აწევით, აიყრანდნენ ციხეში, ვინც რომ მოასწო-
 და გადარჩენას, მინამდისინ მოეშველებოდა ტფილისიდამ რუსის
 ჯარი; და რა რომ შემოვიდა ქვეითი სალდათის ჯარი ახალციხეს,
 მაშინ აჭარელი შუაღამისას გაიქცა, და რავდენიმე სულიც ტყვედ
 წაასხა აჭარას; ამ ტყვეებში იყვნენ ივლიტელი ჩვენი მძახლის
 ძუძუნას შვილები სიმონა, 13 წლისა, და ოჯანოა, 10 წლისა, და
 ამათი დაა მარიამი ბიძაცოლაც; და რა რომ ძუძუნაა და თავისი

სიძე პეტრე ჩავიდნენ აჭარას მათის დასახსნელად. ბიძაცოვნი დაიხსნეს, მაგრამ სიძონი და ოჯახი წაიყვანეს სტამბოლში დასასყიდად, და როდესაც ძუძუნა და პეტრე ჩასხდნენ გემში შავს ზღვაში მოსაძებნელად იმ ვაჟებისა, მაშინ გემში ვისგანმე ლალატობითა ბიძაჩემი პეტრე ჩავარდნილა ზღვაში და დამორჩევა და ამისი სიდედრი ძუძუნაი არავინ იცის თუ გასულა სტამბოლში თავის შვილებთან, ანუ თუ თვითონაც დადუმვილა ზღვაში უტნობელია; და ბიძაცოლა მარიამი რავდენსამე წელს ივლიტას იყო, და რა რომ მოუკვდა ამას ქალიშვილი და დარჩა ოჯახი უშვალოდ და ქვრივად, ესეც წავიდა სტამბოლს; და თქვენს ხალხმან^{*)}, თუ გაათათრებულან ძუძუნას შვილები სტამბოლშიო.

აჭარელი რომ დაესხა, ახალციხის ხალხი ციხის გარეთა მეჩითში შეიკრიბა, მაშინ ჩვენებიც იქ შევიდნენ. დედა თერეზინა და მისი და მარიამი (დეიდა) და ამისი ქალი სარა და მეც და ჩემი ორი ძმებიც პავლე და პეტრე; მე მაშინ ვიქმნებოდი ცხრა ანუ ათის წლისა, პავლე იქმნებოდა ექვსისა ანუ შვიდის წლისა, და პეტრე კი ძუძუმწოვარი იყო; მაშინ ახალციხელები სილადა^{**)} ანუ საომარის იარაღით მოკათულნი იყვნენ, და მეჩეთიდან ანუ თათრის ჯამიდგან ებრძოდნენ აჭარლებს, მაგრამ აჭარლებმან მეჩითის რკინით შეჭედნილი კარები დაძალეს, გაადეს და შემოცვივდნენ შუალამისას, მაშინ გააქრეს სანთლები, და დაჭრილი აჭარლები თავსისხლით შესვრილნი, ბაყაყებსაკვირ ცოცავდნენ მეჩითში, მოსატაცად ყმარწვილებისა და საქონლისა ანუ ქონებისა, და ბევრი სულიც ჩვენგანი დახოცეს იმათ, და ბოლოს ვასტყვენ ხალხმან მეჩითის რკინის ფანჯარა, და ვაცივდნენ. ციხის კედლებისაკენ, და საცოდავით ეხვეწებოდნენ ციხეში აყვანას, და ხალდათები ჩამოკვიდავდნენ თოქსა და ასწევდნენ ციხეში. დედამაც მოიტაცა საჩქაროთ ხოჩიჩით ძუძუმწოვარი ყმარწვილი პეტრეც, რამეთუ შეებრალდა დაგდება მეჩითში, გამოვიდა ფანჯრიდან, და თოკით ამოყვანილ იქმნა ციხეში, მაგრამ აჭარლები კი ისროდნენ თოქსა, და თოკით აწევამიაც ბევრი დაიხოცნენ ტყვიითა; პირველად მოიტაცეს პავლე და მერე თავსისხლიანმა აჭარელმან ჩონ-

*) ჩამატებულია ტექსტის ხელით.

***) სილადა - „სილადა“

ვით ხელი წაპავლო მე, და დედაა გამწარებელი ტირილითა და
 ნესბოდა. წაპყვე შვილო, წაპყვე იმას, და გამომიყვანა მეჩითილამ
 ტირილითა და ვაებითა, და მანუგეშებდა: ბიჭო ნუ პსტირო, კაი
 ზალანა ხარო; და რა რომ გამომიყვანეს მეჩითილამ, ვიღამაც ქალ-
 მან მომცა ხელში ერთი პატარა ბუდის აბუხტი*), და მეჩითის
 ბირდაპირ დუქნებში, სადაც იყვნენ სხვანიცა ტყვეთ, იქ შემოიყ-
 ვანეს მეც, და როდესაც რომ ვსტიროდი, ახალციხელები მეუბნე-
 ბოდნენ: ნუ სტირი შვილო, ნუ სტირი, ღმერთი მოწყალეა, მამა-
 შენი დაგიხსნის აჭარელის ხელისაგან. მაშინ მამაჩემი სტეფანე
 წასული იყო ქუთაისს, და წავლო თანვე გასასყიდად სახლის ავე-
 ჯი სპილენძიქული ტურქელი, თათრებისაგან ნაციდი, საამხანაგოდ
 ყალბაჯიანო**) ოპანჯანასთან. როდესაც უძახდნენ თერძი
 გრძელი ოპანჯანაა, რომ იყო მამაჩემისა დიდიხნის ამხანაგი, ესეი
 პატიოსანი და შეგნებული, ენა მჭარტალი და ყითლის მყოფელი,
 ღმერთმან აცხოვნოს, ღმერთმან საუკუნო განხვეწება დაუმკვდ-
 როს იმის სულსა, და იმის მეუღლე საარასაც, ესეც პატიოსანი ქალი
 იყო. — იქ დუქანში დავრჩი რაოდენსამე დღეს, და ჩემი საჭმელი
 იყო ის აბუხტი, და სიმწყურვალით ვირჩობოდით ყველანი, მაგ-
 რამ დუქნის ფანჯრის წინ იყო ცოტა-ცოტა თოვლი გაყინული, და
 იმას ვსჭამდი წყლის სასმელად, რადგანც რომ სასმელი წყალი არ
 იშობებოდა, და თოფის სროლისაგან ვერავის მოჰქონდა წყალი,
 მერმე გამოგვიყვანეს იმ დუქნილამ. და შეგვიყვანეს დიდი***)
 აბანოს ბირდაპირ ხანში****), აქაც დავრჩით რაოდენსამე დღეს.—
 ერთს დღესაც მომაგონდა, აველა ხანის პანზე, და ქალთით
 თოვლი მოვპირიფე სასმელად. გამოვიხედე გამოღმით და დავინა-
 ხე ბირდაპირ ჩვენი სახლი, გამოვიქეცე და შევედი, და რა რომ
 მესმა ხმაურობა აჭარლებისა, შიშით შინაგან ოთახში აღარ შევე-
 დი, გამოვედი და ჩვენი შეზობლის ედინარათ სახლში შევედი,
 სადაც იყუნენ შეკრებილნი ერთად ბებრები დედაკაცები და ჩემი

*) აბუხტი ანუ აბოხტი—აჭარაში დაშავებული ქათამს უწოდებენ. საერთოდ, აბო-
 ხტი ნიშნავს დაშავებულ გამხმარ ხორცს.

**) ყალბაჯი—მკლავი.

***) სიტყვა „დიდი“ ჩამატებულია.

****) ხანი—აჭარაში ხანს უწოდებენ ისეთ სადგომს, სადაც მგზავრები თავიანთი
 ქარავნითურთ ღამეს ათევენ.

ბაბუა ჩემებიც ესე იგი მამაჩემის დედა ელენე რომ იყო გიგანტური და ჯოხით დადიოდა, და მეორე დედაჩემის დედაი ელსაფეთაძე, და რომ დამინახეს მე, იელინარათ სიმონას დედამ იელინარამ თქვა ჩემთვის, თუ: ვერ დავმალავთ ამ ყმარწვილსა სახლში, ვეწმინან, აჭარლები დაგვესხმიან და სულ ერთიანად დაგვხოცენო. და იელინარაჲ იყო აჭარის ბეგისა ნაცნობი და იმისი სახლობა გადარჩა აკლებისაგან; მაშინ ბაბუაჩემმან იელსაფეთაძემან გაახსნა გული, და სიმწარით ორისავე ხელებით იფხანდა გულზედ, და მეუბნებოდა გამწარებული: ოჲ შვილო რა ვჰქნა, რა გიმველო! გული მემდულვრის სიმწარისაგან, იელინარას ეწმინან შენი დამალვა ამ სახლში. მეორე ბაბუაჩემი და ელენეც ჰსწუხდა ჩემზედ და მითხრეს ორთავემ: წადი შვილო ისევ ხანში, შენს აჭარელთან, მამაშენი მოვა ქუთაისიდამ და დაგხსნის; მეც იმედ გარდაწყვეტილმან ისევ უკანვე დავბრუნდი სახლში, თანვე კალთაში თოვლით, და შევედი ხანში, მითხრა აჭარელმან: სად იყავ აქამდისინ. მეც ვუთხარი თუ: თოვლს ვჰკრიფემდი. და სწორეთ იმ დამეს რუსის ჯარიც შემოვიდა ახალციხეს, და აჭარლები შუა-ღამესვე გაიქცნენ: — აჲ მომაგონდა დავიწყებული ერთი მუხლი: როდესაც რომ მეჩითის დუქანში ვიყავი, გამოვიყურე შუადღისას, რომ ორმა აჭარელმან გამოიყვანეს მეჩითის ოთანებიდგან ერთი კათოლიკე კაცი სახელით ათეა, რომ იყო თერძი, და შეიარაღებული ბრძოლის დროს აჭარლებზე, მოიყვანეს საყასბო ადგილს იქვე ახლოს, დააყენეს ფეხზე, და ერთმა აჭარელმან გაუწყო იმ ათვის წელში წყვილი დაბანჩა შემოარტყა წელზე სატევარი და ყოველი საომრის იარაღით შეჰმოსა; ხოლო ათეა ეხვეწებოდა იმას თუ: ნუ მომკლავთ, სიკვდილამდისინ მოგემსახურებით თქვენ. მაგრამ აჭარელი კი ეუბნებოდა იმას: ბიჭო! აბა დაიხედე წელზედ, თუ რა კარგად გიხდება იარაღი. და მეორე აჭარელი მოშორებით და ფარულად მართავდა თავის დაბანჩას გატენილსა ტყვიით, და მოვიდა ათვისთან, აუწია მარჯვენა მკლავი და უშინჯამდა ღლიას, და ეტყოდა: ბიჭო! არ დამიმალო ჩემი ტყვია და სალავათი*) თქვიო, და ისიც ამბობდა: ღმერთო მაჩუქე ჩემი ცოდვაო**), და

*) სალავათი — ალექსა, ფიცის მიცემა

***) ფრაზა „და სალავათი თქვიო, და ისიც ამბობდა: ღმერთო მაჩუქე ჩემი ცოდვაო“ ჩამატებულია ტექსტის ხელითვე.

მაშინვე ჰცა დღიაში ტყვია. ერთი კი დაიბღავლა ათემან წაიქცა და იქვე ყელი გამოსჭრეს. ათეს გარდა ბევრი სხვა ცეს, რომელიც თვალით არ მინახავს.

ამის მერმე აჭარლებმან გამომიყვანეს ახალციხიდან და ჯარი შეიკრიბა ივლიტას ღამით*), და რადგანც რომ ჯერ ისევ ზამთარი იყო და მარტო წინდით ფეხშიშველი ვიყავ, და აჭარის მთაზე ქვეითი თოვლში სიარულითა, სიცივემ და ყინვამ ფეხები მომძრა, და რა რომ ჩამიყვანეს აჭარას სოფელში ზენდიდს, ჰაერი დათბა, ფეხებიც გამოთბა და მოძრულად დამრჩა, და რადგენსამე კვირას ველარ ვადგემდი ფეხსა დედამიწაზედ, და ჩოჩვით დავდიოდით ოთხზე, მუხლებით და ხელების დაწყობით ადგილზე; ბოლოს აჭარლის დედაკაცმან მარილის წყალში ფეხები ჩამაყოფინა ორ სამგზის, და კარგად შევიქმენ და გამომთელდა ფეხები; მერე მიმყიდეს სხვა აჭარელს სოფელში ორცვას, სახელით გულო აღას, რომ იყო იესირჯი, ტყვეების მომკრეფი და გამსყიდველი სტამბოლში და მისიონში ანუ ეგვიპტეში, ფასად, მგონია, ცხრა ანუ ათ თოფ ყუთნად.

და რა რომ მამაჩემი სტეფანე შოვიდა ქუთაისიდან, სპილენძიყელის გაყიდვით ექმნებოდა ათ თუმანამდინ ფული ოპანჯანასთან საამხანაგო, და სხვა ქოთინთაც დაფლული ჩვენს სახლში ცოტაოდენი ვერცხლეული და ფული.

რუსმან დაიბყრა ახალციხე ზემო საყდრის მხრიდან, და როდესაც თათარი ესროდა ციხის შუა ადგილიდან, ჯამისა და შადრევნის აქეთა მხრიდან ზარბაზნის ტყვიასა (გულლასა)**), რადგანაც რომ ტავშანთაფითგან***) ვერ შემოვიდა რუსი, ადგილის უმარჯვობისა გამო, მაშინ თათრის გასროლილის გულის დაცემულის ადგილიდან, რუსმან უხერხა და დაუმარჯვა თავის ზარბაზნის გულსა, და სწორეთ ციხის დიდ ზარბაზნის პირში ჩაჰსცა, და დაუცო პირი, ასე რომ თათრებმან ის რუსის გულსა ველარ გამოიღეს თავიანთის ზარბაზნისაგან, და თქვეს სასოწარკვეთილად, რომ აწღმერთი აღარ გვაუფლებს ჩვენ ახალციხეზედანო; შეჰკრეს პირობა, და დიდის პატივით მიართუცს ციხის კარის გასაღებები რუ-

*) „ღამით“ ჩაპატებულია.

(**) გულე — ყუშბარა.

***) ტავშან-თეფე — კურდღლის ბორცვი, მთა-მწვერვალი.

სის ჯარის მთავარ უფროსსა პასკევიჩს; და რა რომ რუსის ^{სარქონულნი} შემოვიდოდა ახალციხეს, წინ წინ მოუძღოდა ჯარის უფროსს ^{გამსუქეთყაა} თოლიკე ვანმე დასაცველად ქრისტიანის ხალხისა; ხოლო მოიწია რა ზემო საყდრამდინ დღისით შუადღის მერმე 15-ს აგვისტოსა, 1828-სა წელსა, მაშინ ერთმან თათარმან, სახელით გულო აღამან, გამოისროლა თოფი თავის სახლის ფანჯრიდამ, რომ არის ზემო საყდართან ახლოს, ეცა ტყვია ამ კათოლიკე უფროსსა, და მოკულა, და იქვე საყდრის და წყაროს შუა ადგილს დაჰფლეს, (უფრო წყაროსთან ახლოს). მაშინ შესცვიანდნენ სალდათები გულო აღის სახლში, ვინც იპოვნეს იქ სულ ამოკლიტეს. — სალამო ხანს შემოვიდა ჯარი, განრისხებული ამ საქმეზედ, და გარდასწვამდნენ ცეცხლითა სახლებს, რამეთუ ქუჩებში კიდევ იმალებოდნენ იარაღოსანნი თათრები, რომელნიც იმ დამეს გათენებამდისინ, სრულობით გაიკრიბნენ ახალციხიდამ სოფლებში, აჭარას, არზრუმს, სტამბოლს, და სხ. — ხოლო დილით რუსის ბრძანებითა ყოველი ხალხი განვიდა მინდვრად ზემო საყდრის მხარისაკენ და ახალციხის კათოლიკეთა უფროსი მღვდელი პავლე შაჰყულიანი (პოლოს ვარდაპეტ შაჰყულოვი) წინ გაუძღვა ჩვენს კათოლიკის ხალხსა; შეიკრიბნენ და მივიდნენ პასკევიჩთან მისალოცველად ძლევა-შემოსილებისა თათართა ზედა და იმ დღეს მინდორში დარჩნენ. სალამოს ხანს შემოვიდნენ ტავშან-თავის მხრიდგან ახალციხესვე, სადაც მრავალს ადგილს ცეცხლის მიცემითა იწვოდნენ სახლები და ღუქნები და ვინც მოასწრობდა გაქრობასა, გადაარჩებოდა დაწვისაგან. ამავე დღეს, როგორც გამოიგონია მამაჩემისაგან, ამის დედას ელენეს ძვირფასი ნივთიერი ჰქონია თავის მზითვისა დანაშთენი, თუალი და ვერცხლი, ოქრო და მარგალიტი, და რადგანაც ეს ელენე იყო მიუკარებელი დედაკაცი, და უნდობელი ბებერი, ის თავისი მზითევი ეღვა თავის უბეშივე, და რა რომ დადიოდა სახლის გარეთ. მაშინ რუსის ჯართან დადიოდნენ ქუჩა-ქუჩა ტფილისის მცხოვრებნიცა შესუდენად სადმე რამდე საშოვრისა. და ერთსა მათგანსა მცხოვრებთაგანსა, შეუშინეგია გზაში ხლათვით სიარული ელენასი, ჩაუყვია ხელი უბეში და ამოუცლია მისგან ის მზითევი. და მანამდისინ მოკულებოდა ელენე, (რომ იცოცხლა კიდევ ათიოდე წელიწადი), ყოველთვის კსწყევლიდა იმის მზითვის ამომცლელსა: —

ახლა ვილაპარაკო ჩემს დახსნაზედ აჭარიდგან, თუ რა^{მეტი} დღური ბედოსწერა გარდახდა მამაჩემს თავზედ. მამაჩემმან შეკრიბა რავდენიშე თუმანი და მარტო ჩამოვიდა აჭარაში, ქედას, დასაგულღებელად ჩემდა და პავლესი; სადაც იყუნენ მოვაჭრენი არტანუჯელნი. შავშეთელნი და ბათუმელნი კათოლიკენი, რომელთაც გამოჰკითხავდა ჩემთვის და პავლესთვის. და იქ ქედას წესია პარასკევობა, რომ ყოველს პარასკევობით შეიკრიბებიან სოფლებილამ სავაჭროთ. მაშინ მამაჩემმან იპოვნა იქ მოსულნი პავლეს პატრონი და ჩემი. პატრონიც აჭარლები. პირველად წავიდა პავლესთან და, რადგანაც რომ პატარა იყო, იეფათ დაიხსნა, მგონია, ხუთ ექუს თუმნათ; და ჩემს პატრონსაც მისცა ბეეთ რავდენიშე მანათი წინათ, რათა რომ არ წავეყვანე სტამბოლში გასასყიდად; პავლე დაიხსნა მაშინვე და მოიყვანა ახალციხეს; და რა რომ ჩემმან პატრონმან გულო აღამ განმიცხადა ორცვას, და მითხრა თუ: მამაშენი ვნახე ქედას და გავუორიგდი ოც თუმნათ და ბევც ავიღე მისგანო. რასაკვირველია, დიად მიამა, მენუგეშა და გამეხარდა, და იმ დღეებში მესისმრებოდა ხოლმე, რომ ცაში ვჭფრიწავდი, და რადგან ვიცოდი ზეპირად ლოცვები და მახსოვდა, მივიდოდი ძველათგან დაშთენილს ნასაყდრევეს ადგილს, ვლოცულობდი და პირს ჯვარს გამოვისახემდი და მრავალჯერ საცთურისაგანაც დავიხსნებოდი ხოლმე ჩემის ლოცვითა. მაგრამ ჩემს გათათრებაზე თუალი ჰქონდათ და მაგულიანებდნენ, რომ აღა შეიქმნებო; მერმე რა რომ დააპირა იმან სტამბოლს წასვლა, იყრდა ორი სხვა გოგო და ერთი ბიჭი, გურიილამ მოტაცებულნი, რომ ერთად უნდა წავეყვანეთ სტამბოლში, და გავიდა შუაში თითქმის ექუსი თვე. ბოლოს მამაჩემმან მოჰკრიფა ფულები და დედაჩემის წელის ვერცხლის ქამარიც დაუწინდა გირაოდ ბატია მეფისოვს ფულში, რომ ძალიან იეფათ მიუცია (ვინ დაეძებდა მაშინ სიეფესა და სიძვირესა გაჭირვების დროს), გამოართვა ათი თუმანი და დანარჩენიც ისესხა გირაოთ იოსებისგან სამი თუმანი, შეადგინა ოც თუმნამდინ სულ თათრული ოქრო; მერე მოიტანა ერთი ხმიადი, გასჭრა შუაზე ორ ანუ ოთხ ნაჭრად, და ერთის ნაჭერიდამ გამოფხუნა გული, და შიგ ჩასდვა ის ოცი თუმნის ოქროები, და ხმიადის პირი კი ცომით გამოაცხო, წაახვია ერთს წყვილს წინდაში და ჩაიდვა ტომარაში. და რა რომ

დააბირა წასასვლელად აჭარას, გამოუჩნდა მამაჩემს ამხანაგი, ახალციხელი ქართველი, სახელით იმერელაშვილი ნონო, რომელსაც ჰყვანდა აჭარაში ტყვეთ თავისი ცოლშვილი და იმისი უფროსი ვაჟი პეტრე იყო ქედის ბეგის სახლში ტყვეთ, და მეორები არ ვიცი, თუ სად იყვნენ. ეს ნონო და მამაჩემი დაძმობილდნენ და შეუდგნენ აჭარის გზას, მაშინ ნონოს ექმნებოდა ფულათ, როგორც გამიგონია მამაჩემისაგან, ოთხი ხუთი თუმანი; და ლაბარაკში დაატყო ნონომან, რომ მამაჩემს მიაქუს თანვე დასახსნელი ფული, შეუჯდა ეშმაკი გულში, რათა რომ რაამე ხერხიანობით მოჰპაროს მამაჩემს ის ფულები, დაიხსნას თავისი ცოლშვილი, და მამაჩემი კი დარჩეს დაუხსნელად. ერთს ღამესაც, რა რომ აჭარაში შევიდნენ, დაიძინეს ორთავემ ვისმე აჭარლის კარაპანში, და რადგანც მამაჩემი სიარულით დაღალულიყო, თავისი ტომარა თავქვეშ დაიდვა, და ისე დაიძინა. ხოლო ნონო ადგა ღამით ჩუმათ, გასჭრა დანით ტომარა ერთი ცილის ოდენა, გამოიღო ხმიადის ნაჭერი, რომელიც რომ მძიმე იყო, მოიბარა. მაგრამ მამა ჩემმან კი იმ ღამეს ვერაფერი შეიტყო. რა რომ გათენდა, ორნივე გაუდგნენ ერთად გზას, და მამაჩემი რომ მიდიოდა, როგორღაც ესუბუქა მხარზე თავისი ტომარა, ჩამოიღო მხრიდგან, დახედა რომ ტომრის გვერდი გაჭრილია ერთი ცილის ოდენა, რომ კაცის ხელი ადვილად შეიყოფოდა. გახსნა, ჩაჰყო ხელი, ეძება, დახედა რომ ის ხმიადის ნაჭერი აღარ იყო შიგ, მაშინვე თქვა: ვაჲ მე, ფული აღარ არისო! და სიმწარით პირის სახეზე ფერმა გადაჰჭრა და ამბობდა: ახლა რა ვჰქნა, ჩვენს ორს, გარდა სხვა არავინ ყოფილა ჩვენთანა,—და უთხრა თავის ამხანაგსა ნონოს: უთუოდ შენ გამიჰქერ ეს ჩემი ტომარა და შენ მომპარე ხმიადის ნაჭერი ოქროთი საცესე— ხოლო ის უეუბნებოდა მამაჩემს: სტეფანე! რას ამბობ, კარგად მოსძებნე, შენ საცოდავო, ეს რა დაგემართა, დაბრუნდი ისევ იქვე და იქ კარაპანში კარგად მოსძებნე, იქნება სადმე დაგავიწყდათ.

ხოლო მამაჩემმან თავისის თავაქალობით დაუჯერა, დაუდევნელი და გაშტერებული დაბრუნდა უკანვე კარაპანში, რათა რომ ნონომ თავიდან მოიცილოს მამაჩემი, და მარჯვედ მოიხერხოს დამალვა

მოპარულის ოქროებისა. ჰსძებნიდა გამწარებული, მაგრამ იბოვნიდა? ვერსად ვერაფერი ვერ იბოვნა. ხელმეორედ მოეწია ისევ ნონოს, ძალას ატანდა და ეუბნებოდა: ნონო! ნონო! ღმერთ-მან იცის ქემმარბთად, რომ ჩემი ფულები შენ მომპარე, ანუ შერე-ბი ამ უსამართლობას, თვარემ ღმერთი გკითხავს და არ შეგარჩენს ამ ჩემს გამწარებასა და უბედურობაში ჩაგდებასა და ჩემის შვილის დასახსნელს ფულებსა, წუხელის ჩემგან მოპარულსა, არ შეგარჩენს ღმერთი, არ შეგარჩენს; ღმერთო, შენ კარგად უწყი, რომ ჩვენს ორსავე გარდა, სხვა არავინ იყო ჩვენთანა. — ბოლოს ჩავიდნენ ქედას**) და მამაჩემმან შესჩივლა თავისი უბედურება ქედის ბევსა და სხვა ალა კაცებსა, ახალციხის თათრებსა, აჭარაშიდ მცხოვრებლებსა; და რადგანც რომ მამაჩემი იყო თერძი (ანუ მკერვალი), ბეგის ხანუმმან***) ფარჩების ტანისამოსი შეაკერვინა, და სთხოვდა იმათ მამაჩემი, რომ უშუამდგომლონ მას რამე ღონისძიებითა, და ურჩია ბეგმანც, რომ წავიდეს ზემო აჭარას ფაშასთან, და მოახსენოს თავისთავზედ შემთხვეული უბედურება. და რა რომ გამწარებული იყო, ვისმე შავშეთლის კათოლიკის დუქანში იწვა ღამით იქ, ქედას, და ერთს ღამეს რომ ფიქრობდა, ძილში ფიქრმან აიტაცა მამაჩემი, და ბუხრის ოჯახში შეძვრა, და რა რომ გამოეღვიძა, კაცებმან გულისმოგებით ანუ-გეშეს მამაჩემი.

და იმ ხანებში ჩემმა აღამაც აჭარელმან შეიტყო მამაჩემის ამბავი, და ბარასკევობად წამოვიდა ქედას, და მეც თანვე წამომიყვანა, და რომ ვნახე ქედას მამაჩემი თუალთცრემლოვანი და მწუხარე, რასაკვირველია, გული ამოგვიჯდა ორივეს და ვსტიროდით სიყვარულიანის ცრემლებით უხვად და უხვად დაღვრი-თა; მეტადრე რომ შევიტყვე ნონოსაგან ფულის მოპარვა და იმედ-გარდაწყვეტილება ჩემი არა სამუდამო, არამედ დროებითი, რადგანც რომ მამაჩემი კიდევ მშობლიურის სიყუარულითა მანუგეშებდა მე: ნუ სწუხარ შვილო! ნუ სწუხარ, ღმერთი შემეწყე-ვა, დაგიხსნი. — ხოლო მე ვითარცა ათი თერთმეტის წლის ყმარ-წვილსა ვითარი განგება მექმნებოდა და მშობლიური მზრუნვე-

*) „რას“ ჩამატებულია.

**) ჩამატებულია „ქედას“.

***) ხანუმი — ქალბატონი.

ლობაი, რამეთუ თითქმის დავიწყებულ მყვანდა დუქონულთა
სახლობა ჩემი უძვრფასესი სამშობლო; ხელში შევწვდით
უმარწველულად და მაზედ ვხადილობდი; მერმე გამოვესალმეთ
ერთმანეთს და მე მოვედი თრცვას. --

ხოლო იმერელაშვილმან წონომ მამიჩემისაგან მოპარულის
ფულითა გარიგა თავისი საქმე, დაიხსნა სრულობით ცოლშვი-
ლი თავისის ორის ვაყებით და ბოლოს აღმოსწინდა, რომ დახსნა-
ში მასცა წონომან თათრული ოქროები, რომ იყო ურუბია, ბა-
ჯახლუ, მაჰმუდია *) და ოციანები. რამეთუ ხანუმის გამოძიები-
თა ქედის ბეგმან შეტყობ ფარულად წონოსაგან ვმოჩენილი ოქ-
როები, და მოიყვანა თავისი ცოლშვილი ახალციხეს. ხოლო მამა-
ჩემი დაუხსნელად მოვიდა ახალციხეს და სესხულობდა ამა-ნი-
საგან ფულებს, მაგრამ ვითარსა შემწეობასა მიიღებდა, ყოველნი
გულ-მტკივნეულნი ანუგეგმებდნეს მამაჩემს ცარიელის სიტყვთა
და აღერსითა. ბოლოს ურჩივეს, რათა აიღოს წერილი ახალციხის
მლუღლის დიდ ტერ ითვანსაგან (რომელსაც ვეძახდნენ წითელ-
წვერას) და წავიდეს ტფილისს პატრი უფროსთან ფილიპესთან
მოსაყრეფად მოწყალებასა, და გამოცხადდა ამ წერილით ტფი-
ლისის კათოლიკეთ მონასტერში, სადაც იყო მაშინ ტერ ბოლოს
შაჰყულიანი, და შეძლებისაებრ ყოველმან გასცა მოწყალება
მზრუნველობითა პატრი ფილიპესათა, ვჰგონებ მოეკრიბოს ორ
თუმანამდნ. მერმე მოვიდა ახალციხეს, როგორც იყო მოიშოვა
ოცი თუმანი.

და ამ ხანებში ჩავიდა რუსის ჯარი ზემო აჭარას
და გადასწვა სახლები ფაშისა და მოაოხრა იქაორობა, და ცოტა-
ხნის მერმე რუსი ისევ უკან დაბრუნდა. ხოლო მამაჩემი რუსის
ჯართან იყო თანვე წასული გზის საჩვენებლად და ურთი ბაჯახ-
ლუ ეჩუქებინათ. და რა რომ ჯარი დაბრუნდა, მამაჩემი ჩავიდა
ზემო აჭარის ფაშასთან, და იმის ხანუმს ფარჩელს ტანისამო-
სებს უყერავდა, და ხანუმის შებრალებითა ფაშამან ვაგზავნა კა-
ცი ქედის ბეგთან, რათა ამაინაც ვაგზავნოს თავისი კაცი თრცვას
ჩემს გულო აღასთან (ჩინოაღლისთან), რომ წამომიყვანოს მე ზემო
აჭარას, და თვითონაც გამოცხადდეს ფაშასთან დასახსნელად

*) ურუბია, ბაჯახლუ (ბაჯახლუ), მაჰმუდია (მაჰმუდიე) -- მაშინდელი ოქროს ფუ-
ლების სახელებია.

ტყვისა, და მიიღოს. ფულები.

და ქედის ბეგმან თავისი ხანუმის ტანოსი
კერავად ჩააყვანინა მამაჩემი ქედას, შეუკერა, და, რა
რომ დაბრუნდა უკანვე ზემო აჭარას, გზაში ერთი აჭარელი და-
ხულა მაცთურად, რომელიც უხერხებდა რათა ჩაიგდოს მამაჩემი
და გაცარტვოს, და ეუბნებოდა: მოდი დავჯდეთ ცოტა მოვისვენო-
თო, მაგრამ მამაჩემმან უთხრა: საჩქაროთ ფაშასთან მივდივარო,
და თუ დამჯდარიყო გზაში იმ აჭარელთან, კიდევ რამე უბედუ-
რება გადახდებოდა თავზე, ანუ მოჰკლავდა ანუ გასცარტვიდა.
მაგრამ ღმერთმან დაიხსნა და მოვიდა მშვიდობით ფაშის სახლში
ხანუმთან. ფარჩების ქრაში მამაჩემს მაკრატელი დაუჭლაგვდა
და რავდენსაც აღესხებდა სხვას, ვეღარ გამართეს მაკრატელი
ვერც სწორეთ ვალესვითა და ვერც უკუღმა. ბოლოს წაუსვა ნემ-
სით მაკრატლის პირსა და გაიმართა მჭრელად.

ამ ხანებში მოუვიდა ჩემს გულს ალას კაცი ორცვას ქედის ბეგი-
საგან თუ: საჩქაროთ ჩამოიყვანე შენი ყმარწვილი და ჩამოდი ქედას.
შეც წამომოყვანა და მოვედით ქედას, და რა რომ წყალს გამოვედით
ხილზე გულს ალამ გაგზავნა კაცი, სხვა ქედელ კაცთან მემიშ ალას-
თან, რომ მოვიდეს ხილთან. მინამდისინ მოვიდოდა, ხიდის გამოღ-
მა შევდგით. და მომაგონდა ლოცვა, გამოვისახე პირის ჯვარი
და ვსთქვი ჩუმათ გულში: „გიხაროდენ დედუფალო, მოწყალეების
დედაო!“ და რა რომ დავასრულე ეს ლოცვა, ის მემიშ ალა მო-
ვიდა, მოილაპარაკეს თავიანთში და როგორღაც ვერ რიგდებოდ-
ნენ; ეს ეუბნებოდა გულს ალას: შენ წაიყვანე ყმარწვილი და
წადი ფაშასთან. ისიც ეუბნებოდა: შენ ჩაგაბრი, და შენ წაიყვანე
ფაშასთან და მიიღე გარიგებული ფასიო. მერმე შევედით ქედის
ბეგის სახლში (პატარა ციხეში, ბურჯში), და ხანუმმან ჩარდახი-
დამ ერთი მოსაწონარი წითელი ვაშლი ჩამომიგდო, და რომ
ესქამდი, გულშიდ ღუთისაგან მეცემოდა ნუგეში ნუგეშზედ, და
ვიტყობდი: ოჲ ღმერთო! ის დღე მეღირსება ჩემი სახლობის ნახ-
ვა. და ჩემი სამშობლოს ქვეყანა. მერმე მოვედით ზემო აჭარას
ფაშასთან, სადაც ვნახე მამაჩემი მკერვალი ხანუმის ტანისამოსი-
სა. მისი ხილვით ურვა და მწუხარება შემეცუალოდა შვებად და
სიხარულად; და რა ჰსცნა მამაჩემმან უთანხმობაჲ პირველს გა-
რიგებულის ფასზედ, რამეთუ ჩემი მომყვანი მემიშ ალა ითხოვდა

1965
5605-9

საქარო
17

ფასსა ნამეტურსა და არა ჰსჯერდებოდა უწინდელზედ, და რე მორჩებოდა საკერავსა, მამაჩემთან ვიყავ; და პარასკევი რა რომ დაასრულა ფაშამან სადილის ჭამა, რომ იყუენებ შეკრებილნი მასთან ალა კაცები, განსაკუთრებით ახალციხის თათრები, მამაჩემის ნაცნობნი, მოილაპარაკეს რეცა თუ შესაწევნელად ჩემს დასახსნელად. მერმე თხოვნითა და ვედრებითა, ხვეწნითა და მუდარებითა, გარდასწყვიტეს ოც თუმანზედ, გარდა წინათ მიღებულის ბეჟსა ანუ საწინდრისა. და რა რომ დაუთვალა მამაჩემთან ფულები, რომელიც ჰქონდა ტანზედ დაკრებული აქა იქ ოქროები ცალ ცალკედ, აქარლებს გაუკვრდათ, თუ საიღამ გამოაჩინა ესოდენი ოქროებით, და ამასობაში ერთი აქარელი თავის დაბანჩას ჰმართავდა იმ ფაშის*) ოთახში, სადაც მე და მამაჩემი ვიყავით, ჩახმახსა ქვას (კაქს) უწყობდა და იყო გატყნილი, და მართვამი ერთბაშად გაესროლა, ტყვია მოხვდა ოთახის ფიცრის კედელსა და გავიდა იქითა ნაპირს; რა რომ ფაშამ შეიტყო და ბანჩის ხმა, შემოცვივდნენ აქარლები, და რომ უვნებელი იყო უეცრად გასროლაჲ, ფაშამან არ დასაჯა გამსროლელი; და მოვრჩით იქ ყოველსავე უბედურებასა, შეწყუხებასა და ვაეებასა, და წამოვედით აქარიდგან.

და რა რომ მოვახლოვდით ახალციხეს, მამაჩემთან ცოტა ხანს ზურგზედ აღმიკიდა (რამეთუ მომაგონდა აქ სიტყუა იგი სიხარებისა, სადაც ოქმულ არს: „და ჰპოვოს რა წარწყმედული ცხოვარი), დაისვას იგი მხართა თვისთა ზედა სიხარულით და მორავიდეს იგი სიხიდ თვისსა, მოუწოდოს მეგობართა და მოძმეთა, და ჰრქვას მათ: ჩემთანა გიხაროდენ, რამეთუ ვჰპოვე ცხოვარი ჩემი წარწყმედული, გეტყვ თქუენ: ესრეთ იყოს სიხარული ცათა შინა ერთისათვის ცოდვილისა, რომელმან შეინანოს, ვიდრეღა რა ოთხმეოცდა ათ ცხრამეტთა მათ შართალთა, რომელთა არა უხმს სინანული“. (ლუკასი 15—5; 6, 7).

ნამდვლად მაგალითი ესე აღსრულდა. რა რომ მოვახლოვდი ჩემს სახლთან, დედაჩემი თერეზინე, ორნივე ბაბუა ჩემები, იელისაბედ და ელენე, მოყურობა და მონათესაობა მეზობლებითურთ მომეგებებოდნენ და სიხარულისა ცრემლნი იღვრებოდნენ უხვად, და მებრ სხვანი.

*) ჩამატებულია „ფაშის“

რა რომ მოვედი აჭარიდგან ახალციხეს მაისის თვეში, ჩვენს ქვეყანაში წელსა, ჩემი ძმა მელქონაა დაბადებული იყო მაშინ. და ხოლერობათ იენისში 1847 წელსა, ღამით იწვა ჩვენს დუქანში, რამეთუ ჩემი ძმა პავლეა ხოლერით დაჭერილი და შეწუხებული იყო ჩვენს სახლში, და რა რომ ამან თავისის ნდობითა შესკამა ერთი მკუხე ღესელა*). მორჩენილიყო. და ამის სიმწარით მელქონაა იმ ღამეს გარდაამ დაკეტილს დუქანში დარჩენილიყო, და დუქანის გასაღებები სახლში იდგა. და იმ ღამეს იქვე მუცელში მოშლილიყო, და რა რომ გააღეს დუქანი, და ამოვიდა მელქონაა სახლში, ფერმკრთალი ყოფილიყო შეშინებული ხოლერისაგან. თუმცაღა სისხლი ააითვის მკლავიდგან, მაგრამ ვერაფერი ეშველა, და მეორე დღეს გარდაცულებულიყო. ღმერთმან აცხოვნოს, ვამ მშვიდი ყმარწვილი იყო, და მარხია დედა ჩემის საფლავთან ახლოს. ჩვენი მეზობელი ქოთათ ანტონაც, რომ იყო დალაქი (ბარბარი), იმ დღესვე გარდაცულილა და იქვე მარხია; ღმერთმან აცხოვნოს, ესეც ნებიერაშვილს იწერება. — დეიდაჩემი მარიაში და ამისი ჩასტანათ იოვანესას ქალი სარაა იყუნენ ტყვეთ ბათუმში და სტამბოლს, და კათოლიკე თინგირ ოღლის დაუხსნია აჭარლებსაგან, და მოვიდნენ ახალციხესვე. სარაა მიჰყვა აზრუმელს ექნატოს ოსკანოვს, რომ იყო მშვიდი კაცი. უბრალოდ გაუჩნდა ამის მარჯვენა ფეხის ცერის ფჩხილში დუდკო, რამდენიც იწამლა, იმდენად უფრო გაუძალდა, მოალბა ცერი, მერმე ფეხშიც გაუჩნდა, გაუსივდა, დაუდუმდა, სტკიოდა და ეწვოდა საშინელად. ურჩიეს ფეხის მოჭრა. მუხლამდისინ მოსჭრეს. დასნეულდა და ციხის ღაზარეთში გარდაიცუალა. ღმერთმან აცხოვნოს, კარგი უწყინარი კაცი იყო, იოვანესაც ღმერთმან აცხოვნოს.

ამისთანა დუდკო დედაჩემსაც გაუჩნდა მარჯვენა ფეხის ცერის ფრჩხილში (სიარულში წამოეკრა ფეხი შემაზედ და ხვიწი შესობოდა, ყური წაუვდო, აღრევე არ შეეცადა, სტკივოდა და ეწვოდა წელიწადზე მეტი, წამლობითაც ვერაფერი ეშველა, გაუძალდა, და დოკტორმან ცერი მოსჭრა, გაუსივდა ფეხი, საზარდულში ბურთივით გაუჩნდა, და ესეც თავისის სიმწარით გარ-

*) სეცელა—მსხალი უნდა იყოს

დაიცუალა 1855-ს წელსა. ღმერთმან აცხოვნოს. ღმერთმან საუკუნო განსვენება დაუძკვდროს დედაჩემის თერეზინას სულსა. ნეტამც იცოდეთ, თუ რა ტკბილი დედა იყო, რა ოჯახისა და შვილების ერთგული შემვლელი, რა პატიოსანი, მშვიდი, წყნარი და უწყინარი.—ამის სიკვდილის წინათ (სიცოცხლეშივე) ჩემი პირველი ვაჟი კონსტანტინე შვიდის თვსა აიყვანა, მკლავზე დაჰკოცნა და ესურვილებოდა; — დედაჩემის დედა ელისაბედი (იელსაფეთაჲ) იყო ლუთის მოშიში დიად პატიოსანი დედაკაცი, საღმრთო წერილისა მცოდნე, ყოველს დილაობით მათქმევინებდა ხოლმე ლოცვებსა, რათა ზეპირად მცოდნოდა კარგად. ამას დიდხანს არ უტახდებდნენ თავისი ჩვილის ჯანათ პეტრეს სიკუდილსა, ზღვაშიდ დარჩობილსა, და რა რომ სხვა დედაკაცებისაგან შეიტყო, თუ ძუძუნას შვილები სიმონაჲ და ოჯანოჲ გაათარებულან, და ამათის დალატობითა, ის თავიანთი სიძე პეტრეჲ ზღვაში გარდაუვდაითო, მაშინვე ელდის ქარმან შეიტაცა, და რომ მოვიდა სახლში და ჩვენს დიდი ოთახის კარების ზღრუბლში ფეხი გადაადგა, იქვე სიმწარით დაეცა, უძახდა თავის ქალს: თერეზინავ, მიშველე! ისიც მოვიდა, ააყენა ფეხზე, დახედა რომ მარჯვენა მხარე ელდისაგან, ენა, ხელი და ფეხი შეტაცებული ჰქონდა. და ბოლოს შეიტყეს მიზეზი, რომ გაუმყდვენებიათ მისთვის პეტრეს სიკვდილიო; და დიდხანს იყო ელდით დაცემული. — მე რომ ტფილისის კათოლიკეთ შკოლაში ოსტატათ ვიყავ, იქიდგან გამოვუგზავნე ამას იელისაბედს ერთი ბაჯალღუ, და, რა რომ მიიღო, სიხარულის ცრემლით მლოცვიდა მე და ამბობდა, თუ ჩემმა იონამ არ დამივიწყა ამ ჩემის სიმწარის დღესაო.

სამი ოთხის წლისა რომ ვიყავ, კარგად მახსოვს, რომ პაპაჩემის ჯანათ ანტონას სახლებში იყო ძალიან მოხუცებული ბებერი დედაკაცი, ლოგინში მდებარე, თუალებით ბრმა, სახელად ეძახდნენ „ბატალოს“, რომ იყო დედაჩემის დედის დედა, დიად სულიერი დედაკაცი, იტყოდნენ რომ სასუფეველსა ცხადად ჰხედვდა ხოლმეო.

არტანის ველის სოფლიდამ ველელები ყოველ წელს მოდიოდნენ ახალციხეს სავაჭროდ, და მოიტანებდნენ გასასყიდად ერბოს, ყველს, ხორბალს, ფქვილს, გამხმარ თევზს, და ჯანათ სახლებში დადგებოდნენ ხოლმე, რადგანც პაპაჩემის

ნაცნობები იყუნენ და მოყურობის სიყვარული მაშინ ერთმანეთში უფრო იყო აღგზნილი, ვირემც თუ ახლა, რამეთუ შემცირდა სიყვარული.

ამ რუსობის დროს ველის სოფლიდგან მთელი კათოლიკე ველელები გარდმოსახლდნენ ახალქალაქის მაზრაში, და დასახლდნენ სოფლებში კარდიკამს, ბავრას, ხულგუმოს, და სხ: — ველელი მღვდელნი დიდი ტერ-ოვანესი და ტერ-პეტროსი აჭარლობათ კარდიკამიდგან ტყვეთ წაიყვანეს. და იყუნენ ზემო აჭარას ფაშის ადგილში ჯაჭვით. შებორკილებულნი. ტერ-ოვანესი იყო მოხუცებული მშვიდი და წყნარი, ხოლო ტერ-პეტროსი ტანადი, მოწიფული და მხნე ახალგაზრდა. ამან თავისის ხერხიანობით ერთს ღამეს გასტეხა თავისი ბორკილი და გაიქცა აჭარიდგან ლაზურის ტანისამოსით და ხელში ჯოხის ქერით. და რა რომ გზაში დახუდებოდნენ ამას აჭარლები, ეტყოდა აჭარის რიგით „სალამნ ალექუმ (სელამ ალექუმ — ხ. ა.), აჭარელიც ეტყოდა იმას, ალექუმნ სალამ“ (ალექუმ სელამ — ხ. ა.) და მოშორებით გასცილდებოდა, და ამ სახით გადარჩა ის. ხოლო ტერ-ოვანესი დარჩა იქვე საცოდავად, შეუბრალებელს სატანჯველში. ბოლოს ტერ-პეტროსისა და ხალხის შემწევობით და გრიქორ მეფისთვის ცდითა გამოიხსნეს, და ეს ორნივე გარდაიცვალდნენ, ტერ-პეტროსი კარდიკამს, და ტერ-ოვანესი ბავრას; ეს ხშირად ყოფილა ჩვენს სახლში სტუმრათ; ღმერთმან საუკუნო განსვენება დაუმკვდროს ამათ სულსა და ჩვენ ცოდვლებითათვისაც შეოხედ იყვნენ ზეციერს სასუფეველში, ამინ.

1837-სა წელსა რუსის ხელმწიფე ნიკოლაჲ პავლოვიჩი მობრძანდა ახალციხეს, და ხალხმან გაოხრებისათვის არზა*) მიართვეს, და მამაჩემმაც მისცა არზა ჩემგან დაწერილი, წარტაცებისათვის სოფლის კლდიდგან ჩვენი ორმოცდაათი თავის ცხვრისა, ელიზბარ ციციშვილისაგან, მინდურიდგან მოტაცებულისა. და ხუთი თუმანი სახელმწიფოდგან მისცეს მამაჩემს. — ახალციხის ხალხსაც გამოუფრდა ხელმწიფის წყალობა, ვკვონებ ათი ათასი თუმანი, ათის წლის ვადით უსარგებლოდ, რათა ხალხი აჭარლებისაგან გაოხრებული, აღმდგარიყო სიღარიბისა და დაცემისაგან. მაგრამ პატიოსან კაცებმან და მეფისაშვილებმან ჰრჩევა ჰქმნეს

*) არზა — თხოვნა, განცხადება.

თავიანთში, თუ რომ ახალციხის დარიბმან ხალხმან მიიღეს მისი
სახელმწიფო ფული, შექსქამს, და ბოლოს ველარ შეიძლებს გა-
დახდასა, და ჩვენ, პატროსან კაცებს, გარდაგვანდევინებნო. ამის-
თვისაც უქუხდგნენ და არ მიიღეს; და ის ფულები ისევ უკანვე
გაგზავნეს. აქა ცხადად ჰსჩანს განუწათლებელი ჰაზრი მათი, სიმ-
შურნე, არა შებრალება და შემწეობა ხალხისა. ნუ თუ ათს წლამ-
დისინ ვერ შეიძლებდნენ გარდახდასა? და ისმოდა ხალხში ხმა
ესრეთი: რათამცა მხოლოდ თუთონ ყოფილიყვნენ ჩინებულნი და
არა სხვანი. ამისთვისაც ჭრახბს აღსრულებად სახარებისა სიტყუა:
„წინანი უკანა, და უკანანი წინა“.—

მე იოვანე სტეფანეს ძე ნებეირიძე, (ნებეირაშვილი), დავი-
ბადე ძველს ქალაქში ახალციხეს, ჩვენს დარბაზში, პარასკევს
დღეს ჭერეთ გაუთვინებლავ, რომ ერთს საათამდისინ გათენებუ-
და; აპრილის ოცსა დღესა ათას რვაას მეათედმეტესა წელსა
(1817) და ამ დღესვე, როგორც გამოგონია დედაჩემისაგან, ახალ-
ციხის ქვემო საყდრის წმინდა იოვანე ნათლის მცემელის ეკლეს-
იისა ქალების ზემო ჩარდახის ერთი გვერდი ზემო ბემბის პირ-
დაპირ, უკანა ეკლესიის კედლის მხარეს, ჭაჭიჭუჭის ხმით ნელ-
ნელა დაწოლილა პირს, და მასზედ მსხდომარენი ქალები, უვნე-
ბელად გარდარჩენილან პარასკევს ხმოვანს წირვაზედ. და მეორე
კვირადღეს მოვნათლულვარ ამავე ეკლესიაში, პოლოს ვართაპეტ
შაჰყულიანისაგან, და სახელად დაურქმევიათ ჩემთვის „იონა“.—

ზოგნი მოძახდნენ ონასს, და ზოგნი იოვანეს. — სამი თთხის წლისა
რომ ვიყავ, ვითარცა ამტკიცებენ მშობელნი ჩემნი ჩემს ცელქო-
ბასა და დაუწყნარებლობასა, რამეთუ დავრბოდი თავისუფლად,
სახლითგან მოშორებით. ამისთვისაც მოძახამდნენ წელზედ თოკსა
სიგრძით ოც საეწამდისინ, და მეორე თოკის წვერსა გამოაბამდ-
ნენ კარების ამყოლის დუგმაზე *), და ისე დავრბოდი. — ერთს
დღესაც გავიქეც თავზედად, და მივსულვიყავ ქაროველების ქუ-
ჩაში უეცრად ვისმეს სახლთან, სადაც მსხდარან გარეთ სკამებზე
პატივდებულნი გვამნი, და სიმკვირცხლისა გამო ჩემისა, მიმიყუ-
ნეს თავიანთ უფროსთან, რომელიც მკითხავდა ყმარწვილობის ამ-
ბავსა. ბოლოს ძებნით მიპოვნეს მე იქ, სადაც ყოფილიყუნენ სა-
ქართველოდამ მოსრულნი ახალციხეს ანუ ალექსანდრე ბატონის

*) დუგმა—(დუგმე) შესაბამელი დიდი.

შვილი (მეფის ერეკლის უფროსი შვილი), რომ იყო ტყვედ
გაცი, თავისის თავად აზნაურობით, ანუ თუ ქუთაისიდან მოსული
უკანასკნელი მეფე. რამეთუ დედაჩემი ეკითხებოდა მამაჩემს თუ:
სად იყო აქნობამდისინ ეს ყმარწვილი და საიდან მოიყვანე? იმა-
ნაც უთხრა: წასულიყო ქართველების ქუჩაში თავადებთან, და
იმათთან სადილობდა; და ტირილით ძლივს წამოვიყვანეთ.

მერმე მიმცეს ოსტატს სასწავლებლად კითხვსა, რომ იყო ჩემი
ხალფა იაკობ მურადოვი. ნამდვილ იმ ადგილს იყო საშავიროდ,
სადაც არის ახლა ყმარწვილების შკოლა, ქვემო საყდრის წინ.
შაჰყულიანისაგან აღშენებული. — ერთს დღესაც მიმიყვანა ხალი-
დამ, და რომ არ ვცნობდი ჩემი გაკვეთილი (დასი) *) აზნანო, უც-
რად შემომკრა სილა მაგრათ, და შოშისაგან ჩამივარდა ენა და
დამემა. ასე რომ ერთს სიტყვასა გვიან ვცნობდ- ხოლმე და ერთს
ორ წელიწადს ენა ბრგვნილი, ანუ ენა ჩლუნგი ვყავ. — და ჩემის
ენა ჩლუნგობისათვის მესტამბოლები ურჩევდნენ მამაჩემს, რომ
როდესაც მოვიდეს ახალი ფაშა სტამბოლიდამ ახალციხეს, ერთ-
მან კაცმან აიყვანოს მკლავზე ეს ყმარწვილი, და გზაში მივაგებოს
ფაშას. და მოახსენოს თუ: ეს ყმარწვილი ენაბრგვნილია და მოიღუ-
წყალობა, და ერთი სილა შემომკარ ამას. — შროთლად რა რომ
მობრძანდა ფაშა დიდის დიდებო: ცხნოსნებათურთ, რომელსაც
წინა მიუძღოდა საკრავი მუჩოკა. შემდგომ სამი ოთხი თუღიც;
თუღების წინ საკუთრიად უკრავდა კაცო ცხენზედ მჭდომარე და-
პლიბიბოს, ცხენის მხარზედ აქეთ იქით გადაკიდულს, რომ არის
მრგვალი პატარა დაფები, და გზაში მუჭის ბნევითა (ბეშვით) წვრილს
ვერცხლის ფულებს (თათრულს წერილს ფარას) ვარდაუბნევედა
საჩუქრად მოსიერე ხალხში ყმარწვილებს, რომელნიც პოვე-
ლობდნენ და ჰკრიფავდნენ თავიანთჱს: და სადაც რომ ახლო იქ-
ნებოდა ყავახანა, ფიალითაც (ფინჯანითაც) მოართვამდნენ ყავას,
და იძახდნენ: შაბა! შაბა! ხოლო ფაშა არ შესვამდა ყავას, არამედ
ფიალში ჩაჰყრიდა რავდენსამე წურილს ფარას საჩუქრად; და ეს-
რეთის პატივისცემით შემობრძანდებოდა ხოლმე ახალციხეს, და
ხალხიცა მიეგებებოდა ციხემდისინ. და ციხეშიაც ფაშის სახლის
წინ იკროდა მუზიკაც. ხოლო როდესაც მობრძანდა ახალი ფაშა,

*) დასი — უნდა იყოს „დერსი“ — გაკვეთილი.

მაშინ ჩემმა ნათლიამ და მამა ჩემის ამხანაგმან ყალბი იმედი
 ჯანამ, რომ იყო ტანადი წარმოსადეგი კაცი, ამიყვანა შიშვენიერ
 მკლავზე და მიმიყვანა ფაშის წინ, და მოახსენა ჩემი ენაჩლუნგო-
 ბა. ფაშა შედგა ცხენით, გამოიკითხა, შეიტყო მიზეზი და გამიცო-
 ნა, და ერთი სილა შემომკრა ლოყაზე წყნარად, და მიიმა გულ-
 ში.—ეს არის საკვრელი, რომ იმ დღიდგან მოკიდებული დავიწყე
 მცირედ მცირედ სწორედ*) ლაპარაკი, და მეტადრე წიგნის კითხუ-
 შიაც უფრო კარგად გამისწორდა ენა; თუმცაღა ვიდრე აქნობამდე
 ზოგჯერმე კიდევ მცირე ოდნად წამომებობრძიკება ხოლმე ენა ლაპა-
 რაკში. —

მამაჩემმან შეიტანა საჩივარი სასამართლოში ქართველს
 იმერელაშვილს ნონოზედ, რომელიც უარპყოფდა ხალხში ფულის
 მოპარვას, მაგრამ ყველა ქართველობამ ცხადად იცოდა, რომ ნო-
 ნოს არა ჰქონდა ეგოდენა შეძლება დასახსნელად თავისის ცოლ-
 შვილისა. გამოგონია რომ ოთხნი ანუ ხუთნი სულნი ყოფილან
 ტყვეთ და სულყველანი დაიხსნა, და სასამართლოდგან არაფერი
 გაურიგდა მამაჩემს უცოდინარობისა გამო რუსის კანონისა. ხო-
 ლო ნონოს რომ გაუქირდა, რადგანც ყოველი ფრანგობა და
 ქართველობა აყვედრიდნენ იმას, და ეუბნებოდნენ, რომ ამ საქ-
 მეს ღმერთი არ მოითმენსო, ურჩივეს წასვლა სტამბოლისაყენ
 მოსაკრეფად წყალობისა და გარდახდა მამა ჩემის ვალისა. ამ
 ჰაზრით ნონოე აღსარების თქმითა გაენდო ახალციხის ქართველს
 დეკანოზს იოსებ ორბელიანს და ჩავიდა ტრაბიზუნში, და იქი-
 დაბაც ჩაჯდა გემში გასასვლელად სტამბოლს; ბოლოს შევიტყეთ
 ახალციხეს იმისი ამბავი, რომ გემში შავს ზღვაში ავით გამხდარა,
 და მეგემებზე სულამომავალი გარდაუგდიათ ზღვაში. ეს იყო
 ღუთის რისხვა მაზედ მოწეგნული, რომ აღარ ეღირსა იმას არც
 ახალციხეს მოსვლა, და არც სტამბოლში გასვლა.

რავდენიმე წლის მერმე იმისი უმცროსი ვაჟიც მოკუდა. დარჩა
 უფროსი ვაჟი სახელით პეტრეე, რომელიც მცირედ და მცირედ გამ-
 დიდრდა ახალციხეს, და როგორც ამბობენ ქართველები მაზედ, თუ
 ხუთას თუმანზე მეტი შეძლება აქუსო. მაგრამ დავივიწყა მამაჩემი-
 საგან მოპარულის ფულით თავისა დახსნაე. და როდესაც რომ ეტ-

*) ჩამატებულია „სწორედ“.

ყოღნენ ფულის მოპარვასა და ვალის გარდახდისა, ის თავი დაუდებულობდა და არც ფიქრობდა მამა მისის სულის დახსნასა;

1838-ს ანუ 1839-ს წელსა მამაჩემმან არზა შეიტანა ახალციხის პოლიციაში იმერელაშვილს პეტრეხედ ხალხის დაფიცებითა და დეკანოზის იოსებ ორბელიანისაგანაც ქალაქის შეტანითა, რომ ნამძვილად ნონომან აღვიარა განდობაში თავისი ყოველი ნაქნარი საქმე და ისრე წავიდა ტრაპიზონსაჲ. რასაკვრველია, აღსარებებს სიტყვა არ გამოცხადდება, მაგრამ დეკანოზი კი ყოველის ღონისძიებით ანუგეშებდა მამაჩემს და ეტყოდა: სტეფანე! მოითმინე კიდევ ცოტა ხანს. მაგრამ მამაჩემი ნონოს სიცოცხლეშივე გუბნებოდა: ნონო! მამ დაბიფიცე, და სთქვი თუ: „ეშმაკმან წაიღოს იმისი სული, ვინც რომ მოიპარა ფულები“, და მე ხელს ავიღებ შენგან. მაგრამ ნონომან არ დაიფიცა და აქნობამდისინ პოლიციაში ეს შემდგარი საქმე წაყრუებით დარჩა. — ჩემი ვაყის რაფაელის დაბადებულად ქართველმან ბებიამ ლაპარაკში სთქვა რამდენიმე გზის ჩვენს სახლში, თუ: ამ ფულების მოპარვან ლაპარაკი არის დაუეწიყებლად ახლანდელს დეკანოზთან გიორგი გამრეველოვთან.

ცამეტის წლისა რომ შევიქმენ, მამაჩემმან გამგზავნა ქუთაისს ოპანჯან კოკოჩოვის დუქანში შაგირდათ. ეს კოკოჩოვი არის ჩვენი შორეული მონათესავე. და ვიყავი ორ წლამდისინ, სადაც ვისწავლე ქართული შვენიერი წერა და კოკოჩოვს საექიმო წიგნიც გარდავეუწერე. მერე მამა ჩემმან წამომიყვანა ზამთარში. რა რომ ოცხის მთას შევეუდევით (რამეთუ ქართველებიც იყუნენ ჩვენთან შვიდი რვა სული), ბუქმან გზა დაჰფარა, თოვლი იყო საშინელი, ნისლისაგან გზა კარგვით დავიდოდით, გაგვიჭირდა, ყველანი ღმერთს ეუხევეოდით. მამა ჩემს ტომარაში ჰქონდა შვიდი მისხლის ოდენა ყველი, და თხილის გულის ოდნად ყველას გაგვიყო და დაგვირიგა: ნათქვამია, რომ „ერთი თხილის გული შვიდ ძმებმან გაიყვეს“. მოვედით ოცხეს, და შუა ღამისას, შეცივებულნი, აბასტუმანს დავდევით, და მშვიდობით მოვედით ახალციხეს. — მამა ჩემმან და სიმონ მეფისოვმან შემიყვანეს სასწავლებლად ციხის რუსის შკოლაში, რომელიც გაიმართა 1831 წელში, ციხის ჯამის მარჯვენა მხრის ნათალი ქვით აღშენებულს ზემო

ოთახში.

რამეთუ 1830 წელსა არზრუმშიდამ (კარსუ გარდმოსახლდნენ მრავალნი სომეხნი ათასამდე მოსახლენი და დამკვლრდნენ ძველს ახალციხეში და კარაევებში ორ სამ წლამდისინ, და მერამე ვიწროებისა გამო, ახალციხის წყალ გაღმა გაამენეს ქალაქი, რომელსაც დაარქვეს სახელად „პლანი“.

შკოლის ქვემო და გვერდით ოთახები მაშინ იყო საბაკო. (ტა-მოქნა) საქონლის დასაბაკავად:—აზრუმელები თავიანთს ახალგაშენებულს ნაზიანს სახლებშიდ დგომითა და ჰავის დაცემითა ჰავა ჩაღღუნნი *) შეიქმნენ, და მრავალნი კუდებოდნენ პლანში. ყოველდღივ უკლებლივ იყო მათი მკუდარი ოცი და ორმოცი სული, ვიდრე ჰაერი გამოიციულებოდა, და შეეჩვევოდნენ ცხოვრებასა.—მაშინ შკოლაში იყო ერთი კლასი და ასწავლიდნენ ორს ენასა, რუსულსა და სომხურსა: ორი სამის წლის მერმე მეორე კლასი და თათრული ენაც, და მეც გარდმიუყანეს მეორე კლასში, და რადგანაც ქართულის ენისა მასწავლებელი არავინ იყო, არ მესმოდა რუსული ენა, მეტადრე როდესაც ვკითხულობდი ზებირად რუსულს ღრამატიკასა; დიდის წუალებითა და ხვეწნით ძლივს მოვატანიე ქუთაისიდამ გოდერძი ფირალოვის ლექსიკონი, დარა რომ ვნახე რუსულად და ქართულად თარგმნილი (რომ მაშინ იშვიათად და ძნელად იშოვებდა), ესრეთი სურვილი აღმენთო სწავლისა, რომ უოსტატოთ თავიდამ ბოლომდისინ თითქმის ზებირად დავისწავლე, და მაშინ კი ცოტა ოდნად მივხუდი რუსულს ღრამატიკის კანონსა, ენასა, ლაბარაკსა და წერილსა; — მეორე კლასს რომ ვასრულებდი, ხელმწიფე იმპერატორი ნიკოლაჲ პავლოვიჩი შემობრძანდა შკოლაში დასახედავად. მაშინ თათრულის მასწავლებელს მოლლა ომარ ეფენდის ჩაეცვა ახალი ალი მაუდის ჯუბა, რომ იმ დილას იმისი კლასის სწავლა იყო. ბრძანა ხელმწიფემან: ეს ვინ არისო, და მოახსენეს თათრულის ოსტატიო. მაშინ მეც ქვშნის ფერი ახალი მაუდის ჩოხა მეცვა ქართულად, და ხელმწიფემ შემომხედა, და მობრუნდა ჩემკენ ორჯერ, მაგრამ კი არაფერი სთქვა, საბაკოსაც დახედა, ციხე და პლანი მოიარა, გაღ-

*) ჰავა ჩაღღუნნი—აჭარაში უძახიან ჰაერის მოქმედებით, ჰაერის გამოცვლის შედეგად მიღებულ ავადმყოფობას. ჩვენში იტყვიან ქა.მა დაჰკარო.

მობა უფრო მოეწონა, ვირემც თუ გამოღმა ძველი ახალგაზრდა
დავასრულე შკოლაში სწავლა პირველს სექტემბერს 1837-წელს
სა, და უჩიტელმან ქოველმან მომცა ატესტატი 1 სენტ. 1837 რ.
№ 7. და შემეყვანა ციხის ლენერალთან პაცოვსკისთან, რომ
იყო პოლიაკი მშვიდი კაცი, ღმერთმან აცხონოს; და დამსუა თავის
სამწერლო კანცელარიაში ციხეში, და ვსწერდი კოპიებებსა უჯამა-
გიროდ ერთ წლამდისინ; მერმე დამინიშნეს თვეში ოთხი მანეთი
ჯამაგირი და ახალციხის პოლიციაში განმაწესეს. რა რომ მივიღე
ოთხი თვის ჯამაგირი ერთიანად თექვსმეტი მანეთი, წავიღე სახლ-
ში და მივეც მამაჩემს. ოჰ! თუ როგორ გაეხარდნენ ჩემს დედმა-
მას ღიღის სიხარულით, რამეთუ პირველი მოგებული იყო ჩემი
ეს ფული. მაშინ ძალიან გლახაკად ვიყავით და მამაჩემი თავისის
თერძობით არჩენდა ოჯახსა. სოფლებში, ზველს, ორფოლას,
არალს და უდეს საამხანაქოდ ყანები გვაქუს და უდეს კი პატარა
ბაღჩა“.

გ ე ძ ს ზ ი ს ა თ ვ ი ს

საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდში № 524 დაცულია ახალციხელი იოვანე სტეფანეს-ძე ნებიერიძის (ნებიერაშვილი) შემუშარული ჩანაწერები „ედემი, რომელ არს სამოთხე, გინა წალკოტი მშუენიერი ბალი“, რომლის ერთი ნაწილიც ღირსშესანიშნავ მასალას იძლევა აჭარა-ახალციხის სოციალურ-პოლიტიკური ვითარების შესახებ მე-19 საუკუნის პირველ ნახევარში. *)

აღნიშნული დოკუმენტი გადაწერილია „ვინმე შესხის“ ფსევდონიმით ცნობილ ი. გვარამაძის მიერ. წინამდებარე ნაწყვეტის გამოცემა განზრახული მქონდა ჩემი შრომის („ნარკვევი აჭარის ისტორიიდან“) დამატების სახით 1944 წელს, მაგრამ წიგნის მოცულობის გაზრდის შიშით გადავწყვიტე მისი ცალკე გამოქვეყნება.

იოვანე სტეფანეს-ძე ნებიერიძის მოგონებანი დათარიღებულია 1865 (1867) წლით.

ავტორი თავის მოგონებაში მოგვითხრობს რუსეთ-ოსმალეთის 1828-1829 წლების ომის შესახებ, განსაკუთრებით, ახალციხის მიმართულებით. მოგონებაში საკმაო მასალაა თბილისისა და ახალციხის მაშინდელი საყოფაცხოვრებო ვითარების შესახებ. ავტორი აქვე მოგვითხრობს თავის მოგზაურობაზე სომხეთში, ირანში, ოსმალეთში და სხვა მოსაზღვრე ქვეყნებში. მოგონებაში განსაკუთრებით საყურადღებოა ფაქტი თვით ავტორის ტყვეობისა, რისგანაც დიდი უაი-ვავგლახით დაუხსნია იგი მის მამას, სტეფანე ნებიერიძეს.

იოვანე ნებიერიძე მოგონების შესავალში ვრცლად მოგვითხრობს თავისი ოჯახის თავგადასავალს. ამის პარალელურად იგი გადმოგვცემს მაშინდელი რომის კათოლიკე-მისიონერების მდგო-

*) აღნიშნულ მასალაზე მიგვითითა საქართველოს სსრ სახელმწიფო მუზეუმის მეცნიერ თანამშრომელმა ლუბა მეფარიშვილმა, რისთვისაც მ.ს. მაღლობას მოგახსენებ.

ჩარეობას საქართველოსა და ირანში და ავითარებს იმ ავტორულ-საეკლესიო რუსეთისა და ირანის მთავრობები თითქოს სომეხ-კათოლიკების წყალობით არ აყენებდნენ თავიანთ ქვეყნებში რომის კათოლიკე-მისიონერებს.

ნებიერიძის სიმპათია ამ კათოლიკე-მისიონერებისადმი ნაწილობრივ იმითაც უნდა აიხსნას, რომ, როგორც მისი ბიოგრაფიული ჩანაწერებიდან ჩანს, თვით ნებიერიძე კათოლიკურ სარწმუნოებას აღიარებდა.

როგორც ვთქვით, ავტორი საინტერესო ცნობას გვაწვდის აგრეთვე რუსეთ-ოსმალეთის 1828-1829 წლების ომის შესახებ ახალციხის მიმართულებით. აქ აღნიშნული ცნობის თანახმად 1828 წლის 15 აგვისტოს რუსეთის ჯარმა ახალციხე აიღო. შემდეგ თურქეთის ჯარი კვლავ თავს დაესხა რუსეთის ჯარს და დიდი ზარალით დააპყრო ახალციხე. მაგრამ რუსი ჯარისკაცების მედგარი ბრძოლების შედეგად ახალციხიდან თურქი ოკუპანტები განდევნილ იქნენ.

ახალციხიდან გაქცევისას თურქებს, ჩვეულებისამებრ, ტყველ წაუყვანიათ ახალგაზრდები, რომლებიც აჭარაში გადაუყვანიათ და შემდეგ თურქეთის სხვადასხვა ქალაქებში გაუყვდიათ. ამ ტყვეებს შორის ყოფილა თვით იოვანე სტეფანეს-ძე ნებიერიძე, რომელიც მაშინ 12 წლისა იყო.

ის დაწვრილებით მოგვითხრობს იმ ვაჭირვებასა და უბედურებას, რაც ხალხმა განიცადა მაშინ და, განსაკუთრებით, ტყვეობაში ყოფნისას.

გოგო-ბიჭების მოტაცება და ტყვეებით ვაჭრობა თურქეთში ჩვეულებრივი მოვლენა იყო. ეს ბარბაროსული ჩვეულება, რასაც თურქი ხელისუფალნი ყოველმხრივ უწყობდნენ ხელს, თურქი მოძალადეების მიერ ჩვენი ქვეყნის ნაწილის დაპყრობისა და მისი ძალად გამუსლიმანების შემდეგ ჩვენშიაც გავრცელდა.

იყვნენ განსაკუთრებული პირები, რომლებიც ქართველ გოგო-ბიჭებს იტაცებდნენ და ჰყიდდნენ. მათ „იესირჯებს“. უწოდებდნენ. ეს „იესირჯები“ თვით თურქი მოხელეები იყვნენ. ტყვეებით ვაჭრობა განსაკუთრებით გავრცელდა საქართველოს ისეთ ქალაქებში და ქალაქის ტიპის დასახლებულ ადგილებში, როგორიც იყო ქედა, ბათუმი, ართვინი, არტაანი და სხვ.

გოგო-ბიჭების მოტაცება და ტყვეებით ვაჭრობა მოხელეებისა და ვაჭრების, მაშინდელი გაბატონებული ფენების, გამდიდრების წყაროს წარმოადგენდა. ამას ადასტურებს სხვადასხვა ფაქტები და ამ შემთხვევაში თვითონ ნებიერიძის მოგონება.

როცა სტეფანე ნებიერიძე თავისი შვილის დასახსნელად წავიდა ზემო აჭარაში ფაშასთან, მის ოჯახში მკერაობა დაიწყო და შემდეგ ფაშის ხანუშის — ქალბატონის მეშვეობით ფაშას გააცემინა ბრძანება ქვემო აჭარის ბეგისადმი, რათა ქედის მცხაგრებ ვულუღა ჭინოლღისთან მყოფი იოვანე სტეფანეს-ძე ნებიერიძე ქედიდან ხულოში აეყვანათ. როცა ტყვე ფაშასთან აუყვანიათ, მაშინ იქ გამართულა ვაჭრობა ნებიერიძესა და ტყვის პატრონს შორის — მშობელსა და ყაჩაღს შორის. ფაშა ხედავდა ამ მდგომარეობას, მაგრამ ამას კანონიერ მოვლენად თვლიდა. ფაშა და მისი ამაღა ამ ვაჭრობის დროს მომრიგებელთა რიგში გამოდიოდნენ.

აი, რას წერს ამის შესახებ თვით ნებიერიძე:

„...და რა ჰსცნა მამაჩემიან უთანხმოება პარველ ვაჭრებულს ფასზედ, რამეთუ ჩემი მომყვანი მემიშ ალა ითხოვდა ფასსა ნამეტურსა, და არა ჰსაჯრდებოდა უწინდელზედ. და ვიდრე მორჩებოდა საკერავსა, მამაჩემთან ვიყავი; და პარასკევს დღეს რა რომ დაასრულა ფაშამ სადილის ჭამა, რომ იყუნენ შეკრებილნი მასთან აღაკაცები განსაკუთრებით ახალციხის თათრები, მამაჩემის ნაცნობები, მოილაპარაკეს რეცა თუ შესაწევნელად ჩემს დასახსნელად, მერე თხოვნითა და ვედრებითა, ხვეწნითა და მუდარებითა გარდასწყვიტეს ოც თუმანზედ, გარდა წინათ მიღებულის ბესა საწინდარისა“.

თურქი დამპყრობნი ჩვენი ქვეყნიდან მოტაცებულ გოგო-ბიჭებს იყენებდნენ ყოველგვარი სამუშაოების შესასრულებლად: ხელზე მოსამსახურედ, საქონლის მწყემსად, ჩაღვადრებად, მინდვრის სამუშაოებზე და სხვ. მათ ისე ეპყრობოდნენ, როგორც მონებს, აგრეთვე წრთვინდნენ ჯარისკაცებად. მოტაცებულ ტყვეებს ჩვეულებრივ ჯაჭვებით ბორკავდნენ, რათა არ გაქცეულიყვნენ. ამ ფაქტის დასადასტურებლად შეიძლება მოვიყვანოთ თვით ნებიერიძის მოგონებიდან ერთი ადგილი: „ველეღი მღუღელნი

დიდი ტერ-ოვანესი და ტერ-პეტროსი აჭარლობათ კარდიკაქვენი
 ტყვედ წაიყვანეს. და იყუნენ ზემო აჭარის ფაშის ადგილზე
 ვით შებორკილებულნი. ტერ-ოვანესი იყო მოხუცებული, მშვიდი
 და წყნარი, ხოლო ტერ-პეტროსი ტანადი, მოწიფული და მხნე
 ახალგაზრდა. ამან თავისის ხერხიანობით ერთს ღამეს გასტეხა თა-
 ვისი ბორკილი და გაიქცა აჭარიდგან ლაზური ტანისამოსით და
 ხელში ჯოხის ქერით. და რა რომ გზაში დახუდებოდნენ ამას აჭარ-
 ლები, ეტყოდა აჭარის რიგით „სალამნ ალექუმ (სელამ ალექუმ),
 აჭარელიც ეტყოდა იმას, ალექუმნ სალამ“ (ალექუმ სელამ) და
 მოშორებით გასცილდებოდა, და ამ სახით გადაჩრა ის. ხოლო
 ტერ-ოვანესი დარჩა იქვე საცოდავად, შეუბრალებელს სატანჯ-
 ველში“.

აღსანიშნავია, რომ ზემოხსენებული ტყვეები ფაშის მამულ-
 ში მუშაობდნენ შებორკილები.

მოტაცებულ ახალგაზრდობას პირველ ყოვლისა ამუსლიმა-
 ნებდნენ და ამის შემდეგ გაანაწილებდნენ სამუშაოზე.

ნებიერიძე თავის გამუსლიმანების, ანუ როგორც ის აღნიშ-
 ნავს, „ვათათრების“ შესახებ შემდეგს მოგვითხრობს:

„შავრამ ჩემს ვათათრებაზე თუალი ჰქონდათ და მაგულია-
 ნებდნენ, რომ ალა შეიქნებო. მერე რა რომ დააპირა იმან სტამ-
 ბოლს წასვლა, იყდა ორი სხვა გოგო და ერთი ბიჭი გურიიდან
 მოტაცებულნი, რომ ერთად წავეყვანეთ სტამბოლში“.

შავრამ, როგორც ჩანს, მამას მიუსწრია ძიძვის და ტყვეობი-
 დან დაუხსნია ის.

მოტაცებული ვაგობ-ბიჭები ბაზარზე იყიდებოდნენ, როგორც
 ნივთები. ისინი ხელიდან ხელში გადადიოდნენ და უკვალოდ იქარ-
 გებოდნენ.

ტყვეების გაჭირვებული მღვობარეობისა და ერთი ხელიდან
 მეორეში გადასვლის შესახებ ნებიერიძე თავის მოგონებაში ამ-
 ბობს შემდეგს:

„...რადგან რომ ჯერ ისევ ზამთარი იყო და მარტო წინდით
 ფეხშიშველი ვიყავი, და აჭარის მთაზე ქვეითი თოვლში სიარული-
 თა სიცივემ და ყინვამ ფეხები მომძრა და რა რომ ჩამიყვანეს
 აჭარის სოფელში ზენდიდს, ჰაერი დათბა, ფეხებიც გამოთბა, და

მოდრულად დამარჩა და რავდენსამე კვირას ვეღარ ვადგებოდი ფეხსა დედამიწაზედ, და ჩოჩიით დავდიოდი ოთხზე, მუხლები და ხელების დაწყობით აღვალზე. ბოლოს აჭარლის დედაკაცმან მარილის წყალში ფეხები ჩამაყოფინა ორ სამგზის და კარვად შევიქმენ და გამიბთელდა ფეხები. მერმე მიმყიდეს სხვა აჭარელს სოფელში ორცვას, სახელით გულო-აღას, რომ იყო იესირჯა; ტყვეების მომკრეფი და გამყიდველი სტამბოლში და მისირში ანუ ეგვიპტეში“.

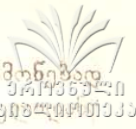
ტყვეთა ყიდვა-გაყიდვის მოწმენი ყოფილან მე-17 საუკუნის ცნობილი მოგზაურები საქართველოში: ჟან შარდენი, არქანჯელო ლამბერტი და სხვები, რომლებმაც თურქების მიერ საქართველოში და განსაკუთრებით გურიისამეგრელოში გოგობიძების მოტაცების შესახებ საკმაოდ მდიდარი მასალები დაგვიტოვეს.

აი, რას წერს შარდენი ამის შესახებ:

„ბაზარში ვნახე მხოლოდ განსაყიდად შებორკილი მონები და რამდენიმე ტირველი კაცი მშვილდ-ისრით ხელში, რომელთაც ხალხი უფრთხობდა“ (ჟან შარდენი — „მოგზაურობა სამეგრელოში“, სახელგამი, თბილისი, 1935 წ., გვ. 12).

შარდენი აგვიწერს, თუ როგორ იტაცებდნენ სამეგრელოდან გოგო-ბიჭებს და შემდეგ ყიდდნენ ოსმალეთის ბაზარზე. „ოსმალონი მოვიდნენ სამეგრელოში, წვაგენ და იკლებენ ყველაფერს... საცოდავი სანახავი იყო ამ ხალხის გახიზვნა: დედაკაცები დატვირთულნი იყვნენ ბავშვებით და ბოხებით, კაცები სხვა ბარგით. ერთი საქონელს მიერეკებოდა, მეორეს ავეჯით სავსე ურეში მიჰყავდა. გზაზე ნახავდით ღონე-გამოცლილ და სიკვდილამდე მიღწეულ სნეულებს, ბებრებსა და პაწაწინებს, რომელთაც სიბრტული აღარ შეეძლოთ და შველას ოთხოვდნენ. ეს ძახილი, მწუხარება და უბედურება მხოლოდ ბარბაროსთა გულს ვერ ალხობდა... ძალიან საცოდავი სანახავი იყო, როცა საწყალ ბავშვებს ჰგლეჯდნენ ღვიძებს ხელიდან, გადააბამდნენ ორ-ორს ერთმანეთზე და მიჰყავდათ ოსმალეთთან. მე ორი ეკიუ *) გამოიმართვეს“. შემდეგ ის განაგრძობს, რომ ოსმალეთში ტყვეებად მყოფნი ტყვეობას თავს ვერასოდეს ვეღარ დააღწევდნენ. „ყმაწვილები,

*) ეკიუ—ძველებური ფრანგული ოქროს და ვერცხლის ფული (3 ფრანკი).

რომელთაც ოსმალებს მძევლად აღლევენ, შერე მათ მტრებთან ხლებიან. თავის დღეში ვეღარ დაეხწვივებიან ოსმალებს. (იქვ. გვ. 36).

შარდენი მოგვითხრობს აგრეთვე იმის შესახებ, თუ როგორ იტაცებდნენ შავი ზღვის სანაპიროდან ტყვეებს: „ჩემი ფილუგადიდი იყო: იმამი ოც კაცამდე იყვნენ, ნახევარი მონები და სხვა ოსმალოები... ნავის პატრონი შემეხვეწა დავრჩენილიყავ, რადგან კიდევ ორ მონას მოელოდა, რომელნიც საღამოზე უნდა მოსულიყვნენ“ (იქვ. გვ. 40).

როგორც ზემოთ იყო თქმული, თურქი მოძალადეები გოგობიჭებს საქართველოს სხვა მხარეებიდანაც იტაცებდნენ.

მე-17 საუკუნის მეორე მოგზაური ლამბერტი თავის მოგონებაში აგვიწერს თურქების მიერ შავი ზღვის პირას მცხოვრებთა იტაცებას:

„აფხაზის ტყვეს მეტად აფასებენ თურქები: ქალებს სიმშვენიერისათვის და ბიჭებს იმიტომ, რომ... თავის რჯულზე მოაქცევენ და სამხედრო ხელოვნებაში გაავარჯიშებენ.“ *)

როცა ლამბერტი სამეგრელოში აღებ-მიცემის საკითხს განიხილავს, ასკენის, რომ ყველაზე მეტ მოგებას ტყვეებით ვაჭრობა იძლევა.

ა, რას წერს ის ამის შესახებ: „სხვა საქონელშიც დიდი მოგება აქვთ, განსაკუთრებით ტყვეებში. რადგან ტყვეები ბევრს არ იწონიან, რამდენსაც იშონიან, იმდენს ჩაჰყრიან ხომალდში.“ **)

სწორედ ამის შესახებ ფოთის ფაშას საგანგებო ზომები მიუღია, რათა ტყვეებით ვაჭრობის საქმე მთლიანად თვითონ ჩაეგდო ხელში. მას ამისათვის კიდევაც მიუღწევია და იგი თავის მონობრივად გამოუტყვადებია. ეს გარემოება აღნიშნულია უიარაღოს (კ. თათარიშვილის) მოთხრობა „მამულუკში“, რომლის ერთი პერსონაჟთაგანი გულისტკივილით ამბობს: „შერე რა იაფი იყო მაშინ ტყვეები. ესლა მხოლოდ ფოთის ფაშის ხელიდან გამოდის ტყვეები“.

ნებიერიძე თავის მოგონებაში გულდასმით აგვიწერს, თუ

*) არქანჯელო ლამბერტი, „სამეგრელოს აღწერა“, ფედერაცია, თბილისი, 1938 წ. გვ. 168.
 **) იქვ. გვ. 158.

როგორ ააოხრა თურქეთის ჯარმა გაქცევისას ახალციხე, გაიტაცეს ახალგაზრდა გოგო-ბიჭები ტყვეებად და შემდეგ ბოლს გაყიდეს.

„...ახალციხე რუსმან დააპყრო 15-ს აგვისტოს (მარიაშობათ) 1828-სა წელსა, მაშინ ციხეში იყო ნაჩაღივად გვარად ბებუთოვი, სომეხი, რომელმანც მსაკერობით გასცა ახალციხე აჭარის აჰმედ ფაშასა, რომელიც დაესხა თავისის აჭარის ჯარით ხორციელისა ანუ ყველიერის კვირაში თებერვლის წინა დღეებში 1829-ს წელსა ახალციხეს, მოაოხრა ქალაქი. წარსტყვევნა ვიდრე ოც სულამდე და მრავალიც მოჰკლეს ახალციხისა მცხოვრებთაგანსა ციხის წინათ ყოფილს მეჩეთში, სადაც შიშისა გამო შეკრებულ იყუნენ, რამეთუ ციხის კარებო იყო დახშული და დაკეტილი, და აკრძალულ იყო შესვლად მუნ; ხოლო ხალხი როდესაც იყო დიდს საცოდაობაში, რამეთუ დაღადება მათი აღიწვიდა ზეცამდისინ, მაშინ შებრალებითა ციხის კედლებიდან თოკის აწევიო, აიყუანდნენ ციხეში, ვინც რომ მოასწრებდა გადარჩენას, მინამდისინ მოეშველებოდა ტფილისიდან რუსის ჯარი. და რა შემოვიდა ქვეითი ხალდათის ჯარი ახალციხეს, მაშინ აჭარელი შუაღამისას გაიქცა, და რავდენიმე სულიც ტყვედ წაასხა აჭარას... აჭარელი რომ დაესხა, ახალციხის ხალხი ციხის გარეთა მეჩეთში შეიკრიბა, მაშინ ჩვენებიც იქ შევიდნენ... მე მაშინ ვიქნებოდი ცხრა ანუ ათის წლისა, ბავლე იქნებოდა ექვსისა ანუ შვიდის წლისა, და პეტრე კი ძუძუმწოვარი იყო... პირველად მოიტაცეს ბავლე და მერე მე. თავისხლიანმა აჭარელმან ჩოჩვით ხელი შამავლო მე, და დედა გამწარებული ტირილით მეუბნებოდა, წაჰყევ შვილო, წაჰყევ იმას, და გამომიყვანა მეჩეთიდან ტირილითა და ვაებითა, და მანუგეშებდა: ბიჭო ნუ მსტიროო, კაი ბადანა ხარო; და რა რომ გამომიყვანეს მეჩეთიდან, ვილაც ქალმან მომცა ხელში ერთი პატარა ბუდის აბუხტი, და მეჩეთის პირდაპირ დუქნებში, სადაც იყვნენ სხვანიცა ტყვეთ, იქ შემოიყვანეს მეც და როდესაც რომ ვსტიროდი, ახალციხელები მეუბნებოდნენ, ნუ სტირი, შვილო, ნუ სტირი, ღმერთი მოწყალეა“.

აქ ხაზი უნდა გავსვას იმ გარემოებას, რომ ნებიერიძე აშკარად ცდება, როდესაც მის მიერ „აჭარის ჯარად“ წოდებულ ლაშქარს აჭარლებთან აიგივებს. ნამდვილად ეს ჯარი თურქებისაგან

შედეგობადა. აჭარელთაგან კი ამ ლაშქარში მონაწილეობას და მხოლოდ ფაშის ამაღლა, მისი შინაყაყაბები, რომლებიც მის გამხრწნელი გავლენის ქვეშ იყვნენ მოქცეული, და შეიძლება აჭარელი მოსახლეობის მცირე ნაწილიც, რომელიც თავისი სურვილის წინააღმდეგ იძულებული იყო შეესრულებინა თავისი მოხალაღე უფროსების ბრძანება.

რაც შეეხება აჭარის მოსახლეობის ძირითად მასას, იგი მუდამ სიძულვილით იყო განწყობილი თურქი დამპყრობლების მიმართ და სამი საუკუნის მანძილზე თურქების ბატონობის უსასტრკესსა და წყვიადით მოცულ ვითარებაში შეინარჩუნა ქართული კულტურა. ეროვნული თვითშეგნება, სამშობლოს სიყვარული და იგი ჩვენს ბედნიერ დრომდე მოიტანა.

როგორც ვთქვით, ფაშები ტყვე გოგო-ბიჭებს იყენებდნენ სხვადასხვა სამუშაოზე. აგრეთვე საჩუქრად უგზავნიდნენ დიდ კაცებს. მაგალითად, ომერ ფაშამ გიორგი ჯაიანის ქალი მთელმის ლაშქრობაში ატარა და ბოლოს ის ქობულეთის მუღირს „უფეშქეშა“.

დასავლეთი საქართველო ქუჩუქ-კაინარჯის ხელშეკრულებამდე, თურქეთთან ვასალურ მდგომარეობაში ყოფნისას, დამპყრობელს ხარკს უხდიდა. სხვათა შორის, გოგო-ბიჭების სახითაც. მაგრამ ქართველი ხალხი ყოველთვის უცდიდა ხელსაყრელ პირობებს, რათა სულთანის ამ საზიზღარი მადგახსნილობისათვის აჯანყებით ებასუხნა და ხშირ შემთხვევაში სულთანის მიერ წარმოგზავნილ მოხელეებს ჰკლავდნენ კიდევაც.

1765 წელს საქართველოს საზღვრებთან მყოფ ფაშებს ებრძანათ შესულიყვნენ საქართველოში და დაესაჯათ ქართველები იმის გამო, რომ არ იხდიდნენ ხარკს ტყვეების სახით. აი, რა წერილი მოსკოვის „უწყებაში“ ამის შესახებ:

„კონსტანტინოპოლიდან 18 თებერვალს. დასავლეთ საქართველოს საზღვრებთან მყოფ ფაშებს ებრძანათ, შევიდნენ საქართველოში მთელის თავისი ჯარით, რადგან ეს პროვინცია არ იხდის იმ წლიურ გადასახადს ტყვეების სახით, რომელიც დაადო მას

მისმა უმაღლესობამ“ (1765 წ. აპრილის 22, № 32).*)
საინტერესოა, თუ რა შედეგი გამოიღო თურქეთის
ხმარებულმა მკაცრმა ზომებმა ქართველების მიმართ. ამის შესა-
ხებ ამავ უწყებაში ვკითხულობთ შემდეგს:

„ამას წინათ გამოცხადებული იყო, რომ დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობამ წინააღმდეგობა გაუწია ტყვეების ხარჯის გადახდას, რამაც აიძულა ხონთქარი ებრძინა საქართველოს მოსაზღვრე ფაშებისათვის შესულეკუნენ თავის ჯარებით ამ პროვინციაში და დაესაჯათ მცხოვრებნი ამ ჯანყისათვის. მაგრამ ახლა გამოირკვა, რომ ეს ამ ცოტა ხანში დაწყებული ომი უფრო სერიოზული ყოფილა, ვიდრე ამას ელოდნენ ამ ომში მონაწილეთა ძალების შეუფარდებლობის მიხედვით. და თუმცა ოსმალეთის ჯარებმა კარგად გაიმარჯვეს და კიდევაც წაიყვანეს 800 ქართველი ტყვე, მაგრამ ამისდა მიუხედავად, შესაძლებელია, საშიშროება მოჰყვეს ამ ხალხისაგან, რომელიც ომობს თავისუფლებისათვის. ყველა ამ გარემოებამ აიძულა პორტა გაეცა ბრძანება, შეიყვანოს სალონიკაში 4.000 ცხენოსანი ჯარი, რომელსაც მოკლე ხანში გაჰყვება ალბანეთის დიდძალი კორპუსი. ამგვარად, იმ ჯარების გარდა, რომლებიც მიჰყავს აზიის ფაშებს საქართველოსაკენ, ფიქრობენ, ხონთქარი იძულებული იქნება აქედანაც გააყოლოს უფრო მეტი ჯარი, ვიდრე იგი დასაწყისში განიზრახეს. ამასთანავე უმატებენ იმასაც, რომ ამ ომის გავრძელება, შესაძლებელია, აიძულოს მისი უმაღლესობა მიატოვოს ზოგიერთი სხვა საქმე“ (1765 წ. მაისის 6, № 36).

ეს დოკუმენტი ერთხელ კიდევ ადასტურებს იმ ფაქტს, რომ ქართველი ხალხი ამ ისტორიულ უბედურებას არ ურიგდებოდა და თავგამოდებით ებრძოდა მოძალადე მომხდურებს.

როგორც ვიცით, მე-18 საუკუნეში იმერეთის მეფემ სოლომონ პირველმა გადაჰკრელი ზომები მიიღო გოგობიჭების მითაცებისა და ტყვეებით ვაჭრობის აღსაკვეთად, თუმცა ეს ბოროტება მთლიანად მაინც ვერ აღმოიფხვრა.

„...ტყვის სყიდვა ქართველი ერის განვითარებას, მის დამო-

*) იას. ლორთქიფანიძე, მოსკოვის და პეტერბურგის „უწყებათა“, 1762-1767 წლების ცნობები ქართველების და საქართველოს შესახებ, საქ. სახ. მუზეუმის „ნოაბე“ X—B. 1940 წ. თბილისი, გვ. 170.

უკადებლობას უდიდეს საფრთხეს უქმნიდა: — გკითხულობთ თუ არა ქართველოს ისტორიაში, — ხალხის საუკეთესო ნაწილი, — ჩანსალი ახალგაზრდობა მიედინებოდა უცხოეთში და საქართველოს სამუდამოდ ეკარგებოდა. არც ერთ ომს, არც ერთ უცხოელ დამპყრობელს ხმლით იმდენი ზარალი არ მიუყენებია საქართველოსათვის, რამდენიც ტყვის სყიდვამ მიაყენა მას.“*)

იოვანე ნებიერიძის მოგონება პირველ რიგში საყურადღებოა იმიტომ, რომ იგი წარმოადგენს თურქი მოძალადეების მიერ ქართველი ახალგაზრდობის მოტაცებისა და ტყვეებით ვაჭრობის დამახასიათებელ კონკრეტულ მაგალითს.

ვინ იყო იოვანე ნებიერიძე?

ამის შესახებ ჩვენ, გარდა მისი ჩანაწერებისა, სხვა წყაროები ხელთ არა გვაქვს. მისი ჩანაწერების მიხედვით კი ის დაიბადა 1817 წელს, 20 აპრილს ახალციხეში.

ტყვეობიდან გამოსხნის შემდეგ იოვანე ნებიერიძეს მიუღია პირველდაწყებითი განათლება, სახელდობრ დაუმთავრებია ორკლასიანი სასწავლებელი 1837 წელს. ხოლო 1839 წელს მას დაუწყია მასწავლებლობა ქალაქ თბილისში. ამ თანამდებობაზე ის 1841 წლამდე დარჩენილა.

1844 წელს ირანში გადასულა და ქალაქ თაერიზში დაუწყია სამსახური ავაგ-ხანის კანცელარიაში. 1844 წლიდან 1850 წლამდე უმსახურნია „ზაკვაზსკი პრიკაზში“ მწერლად („პისცად“, როგორც თვითონ ამბობს) და აგრეთვე სხვადასხვა უწყებებში.

იოვანე ნებიერიძე წოდებით აზნაური ყოფილა. ამის შესახებ მის ჩანაწერებში შემდეგს ვკითხულობთ: „ნათლობისა ანუ მეტრიჩესკის მოწმობა, ლერბოვის ქალაღზედ დაწერილი, ჩემის აზნაურობის გვაროვნებისა, მომცა ტერპილოს შაჰყულოვმან, რომ იყო გამგებელი ანუ მმართველი სომეხთ კათოლიკეთ სასულიერო უპრავლენიისა კავკაზიის მხარეში 24-ს აპრილსა 1853-სა წელსა, № 139“.

იოვანე სტეფანეს-ძე ნებიერიძე თავის დროისათვის საკმაოდ

*) აკად. ი. ჯავახიშვილი, აკად. ნ. ბერძენიშვილი, აკად. ს. ჯანაშია — საქართველოს ისტორია. ნაწილი I. საქართველოს სსრ სახელმწიფო გამოცემლობა. თბილისი. 1946 წ. გვ. 316.

განათლებული ადამიანი ყოფილა. მას რამდენიმე ენა სწავლობდა: ქართული, რუსული, სომხური, სპარსული, ^{სტრუქტურული} ^{სტრუქტურული} და ლათინური.

იოვანე ნუბიერიძეს ბევრი უმოგზაურნია, ყოფილა ირანსა და ოსმალეთში: მას ბევრი უნახავს და განუცდია, გაცილებით მეტი, ვიდრე თავის მოგონებებში გადმოგვცემს.

იოვანე ნუბიერიძე, როცა ამ შემთარებს წერდა, მის მომავალ მკითხველთა წრეს მხოლოდდამხოლოდ თავისი შემკვიდრებთ განსაზღვრავდა: „...რაც რომ მინახავს თვალითა, რაც გამოგონია ყურითა, რამდენიც ვარღამხდენია თავზედ და რამდენიც რომ მომაგონდა და გამახსენდა ფიქრში, სულ აქ წერილად დამიწერია, რათა რომ ჩემმან შვალმან გაბრიელმან, რაფაელმან და გაიანემან წაიკითხონ და გაიგონონ ჩემი მჭიდროდ ცხოვრება და თავზედ გადასავალი, რომ იმათ გულისად სისხლი დამიდგრია, დიდი მწუხარებით თფლი მომიწურია, რათა რომ ჩემი სიკვდილის მერმე არ დამივიწყოს, ხშირად გამიხსენონ, რომ თუთონაც ბედნიერნი იყვნენ შვილის შვილებამდისინ...“

მიუხედავად ავტორის ასე ვიწროდ შემოთარგლული მიზანდასახულობისა, მისი მოგონება ფრიად საყურადღებოა და მნიშვნელოვანი მაშინდელი სოციალ-პოლიტიკური და ყოფაცხოვრებითი ვითარების დეტალების გასათვალისწინებლად, როგორც თვითმხილველის მიერ დამოწმებული ფაქტები, როგორც აშკარა დადასტურება იმისა, თუ რა ტანჯვისა და დამცირებას განიცდიდნენ ჩვენი ქვეყნის ადამიანები თურქი მოძალადეების ბატონობის დროს, თუ როგორ ბარბაროსულ მეთოდებს მიმართავდნენ თურქი დამპყრობლები ჩვენი ხალხის დასამორჩილებლად და გადასაგვარებლად, თუ როგორი თავგამეტებით იბრძოდა ქართველი ხალხი თავისი დამოუკიდებლობისა და ეროვნული სახის შენარჩუნებისათვის.

ხ. ახვლედიანი

ს ა რ ჩ ე ვ ი

რედაქტორისაგან	3
ვღებში, რომელ არს სამოთხე, გინა წალკოტი მშუენიერა ბალი . . .	5
ტექსტისათვის	28

რეპროდაქტორი ხ. ტულუშია

ხელმოწერილია დასაბუჯდად 13 III 1948 წ. ემ. 00008. ანაწყოების ზომა 6×9. ქა-
ღალღის ზომა 41×56. ნაბეჭდ ფორმათა რაოდენობა 2,5. საავეტორო ფორმა-
თა რაოდენობა 2. შეკვეთას № 3705. ტირაჟი 3.000

აჭარის ასსრ ადგილობრივი მრეწველობის სამინისტროს სამრეწველო კომბინა-
ტის სტამბა-ლითოგრაფია
ბათუმი
ლექსემბურჯის ქ. № 22

ქართული
ენების
აქადემია